Бүгү чурттарның пролетарийлери, каттыжыңар!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

№ 80 (10065) | 1976 чылдың апрель 3, суббота | 1925 чылда үндезилеттинген | Өртээ 2 көп.

БЕДИК КӨДҮРЛҮҮШКҮН-БИЛЕ

Бистиң республиканың найысылалы — Кызылдың үлетпүрүнүң, тудуг организацияларының ажылдакчылары эрткен беш чылда чүткүлдүг ажылдааннар. СЭКП-ниң XXV съездизин эки ажыл-херектер-биле уткуур дээш кызымак ажылдааш, хөй-хөй бүдүрүлгелерниң ажыл-ишчилери чыл онаалдаларын күүсеткенин рапорттааннар. Муң-муң кызылчыларның шалыпчы күш-ажылын төлептиг үнелээн: РСФСР-ниң Министрлер Чөвүлели болгаш ВЦСПС 1975 чылдың улус ажыл-агый планын хуусаа бетинде күүседири болгаш тоску беш чылды чедиишкинниг доозары дээш Бүгү-россия социалистиг чарыштың түңнелдерин чугаалажып көргеш, федерацияның өске-даа хоорайлары-биле кады Кызыл хоорайны база тиилекчи кылдыр санаан болгаш ону шилчиир Кызыл тук-биле шаңнаан.

Бүдүрүлгениң мурнакчылары, хоорайның хөй-ниитизиниң төлээлекчилери Политчырыдыышкын бажыңынга ол бедик шаңналды тыпсырынга тураскааткан хуралга чыглып келгеннер. Хуралды партияның Кызыл хоорkомунуң бирги секретары **В. Б. Добромыслов** ажыткан.

СЭКП ТК-ның ленинчи Төп Комитединиң Политбюрозун СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары Л. И. Брежневти баштадыр хуралдың хүндүлүг президиумунга бедик көдүрлүүшкүн-биле соңгаан.

Дараазында СЭКП ТК-ның кежигүнүнге кандидат, СЭКП Тыва обкомунуң секретары **Г. Ч. Ширшин** сөс алгаш, шилчиир Кызыл тукту тыпсырынга тураскааткан бөгүнгү хурал онзагай өйде, СЭКП-ниң XXV съездизиниң болдурганы бүгү ажылчы чоннуң политиктиг болгаш күш-ажылчы бедик көдүрлүүшкүнүнүң, съездиниң шиитпирлерин боттандырып кирипкениниң үезинде болуп турарын чугаалаан. Съездиниң түңнелдеринге доктаагаш, ол болза, бүгү партияның, бүгү чурттуң амыдыралында, делегейниң коммунистиг болгаш ажылчын шимчээшкининде шылгараңгай болуушкун болганын, съезд Төп Комитеттиң иштики болгаш даштыкы политика талазы-биле ажыл-чорудулгазын бүрүнү-биле чүүлдүгзүнгенин, ону бүгү совет улус бир эп-сеткилдиг деткип турарын ол демдеглээн.

Партияның XXV съездизиниң чурттуң экономиктиг хөгжүлдезиниң, улустуң чаагай чоруун улам бедидериниң талазы-биле аажок улуг сорулгаларны партияның, совет улустуң мурнунга салганын айыткаш, эш Ширшин ол сорулгаларны күүседири коллектив бүрүзүнүң, кижи бүрүзүнүң чүткүлдүг, чогаадыкчы ажылдаарындан, бар курлавырларны чөп ажыглаарындан хамааржыр дээрзин демдеглээн. Съездиниң шиитпирлеринге дүүштүр ажыл-херекти чаазы-биле көөрү, чаазы-биле шиитпирлээри чугула, кызылчыларның ажыл-ижинде чедиишкиннер хөй, ынчалза-даа дарый шиитпирлээр болгаш кылыр ажылдар кончуг көвей.

Маңаа хамаарыштыр эш Ширшин бүдүрүлге фондуларының бериишкининиң шыңгыы көвүдедириниң, ээзэш чарыгдалдыг, эки шынарлыг хөй продукцияны бүдүрериниң, продукцияга шынар демдээн чедип алыры дээш демиселди калбартырының, бүдүрүлге коллективтерин быжыглаарының, бүдүрүлгеже аныяктарны улам хөйү-биле киирип, оларны өөредириниң чугулазынче хуралдың киржикчилериниң кичээнгейин угландырган. Хоорайның чурттакчы чонунуң садыг, ниити чемненилге, культура, эмнелге хандырылгазын экижидер талазы-биле чугула сорулгалар туруп турар.

Кижилер-биле политмассалыг, кижизидилге ажылын күштелдирериниң чугулазын демдеглээш, хоорайда хөй-ниитиниң, күш-ажылдың сагылга-чурумун хажыдар фактыларның ам-даа хөй болуп турарын ол демдеглээн. Хоорайны үлегерлиг корум-чурумнуг, арыг-шевер болдурар дээнде, тайылбыр-массалыг ажылды калбартпышаан, кижилерден негелдени күштелдирериниң, корум-чурумну шыңгыырадырының, үлегерлиг корум-чурум дээш демиселди күштелдирериниң чугулазын айыткан.

1975 чылдың планын хуусаадан эрте күүседири болгаш тоску беш чылды чедиишкинниг доозары дээш Бүгү-россияның социалистиг чарыжынга бедик көргүзүглери дээш РСФСР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң, ВЦСПС-тиң шилчиир Кызыл тугу-биле Кызыл хоорайның шаңнатканы-биле холбаштыр хуралдың киржикчилеринге, оларның нүүрү-биле СЭКП хоорkомунга, ооң кежигүннеринге, хоорай Советинге, ооң депутаттарынга СЭКП обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң мурнундан изиг байыр чедирип, СЭКП-ниң XXV съездизиниң шиитпирлерин күүседиринге улуг чедиишкиннерлиг болурун Г. Ч. Ширшин күзээш, шилчиир Кызыл тукту хоорайның ажылчы чоннарының төлээлекчилеринге хуралдың киржикчилери диңмиттиг адыш часкап турда тыпсып берген.

Кызылчыларның тоску беш чылда болгаш ооң доозукчу чылында күш-ажылын бедик-биле үнелээни дээш Коммунистиг партияга болгаш Совет күрүнеге өөрүп четтиришкинниң чылыг сөстерин Социалистиг Күш-ажылдың Маадыры, бирги чүък АТБ-зинде чолаачылар бригадири **Ю. Н. Зюзин**, СЭКП-ниң XXV съездизиниң делегады, Кызылда 48 дугаар тудуг эргелелиниң шеверлекчилер бригадазының бригадири **А. И. Ельшова**, «Кызыл тудуг» эргелелиниң тудугжулар бригадазының бригадири **С. А. Борбак-оол**, Тывага баштайгы коммунистиг күш-ажыл бүдүрүлгези—республика типографиязының директору **И. М. Кара-оол** олар чугаалап, бедик шаңналга харыы кылдыр улам шалыпчы ажылдап тургаш, партияның XXV съездизиниң шиитпирлерин амыдыралга боттандырарынга оларның коллективтери болгаш кызылчылар төлептиг үлүүн киирер дээрзин бүзүреткеннер. Ылаңгыя эш Зюзин бодунуң бригадазының тоску беш чылды 10 айларда күүсеткенин, бирги кварталдың планын № 1 АТБ-даа, бригада-даа чедиишкинниг күүсеткенин, а А. И. Ельшова ооң бригадазы 1976 чылдың планын ноябрь 7-де, эргелел ниитизи-биле декабрь 25-те күүседир хүлээлгелерни алгаш, бирги кварталда чедиишкинниг ажылдап турарын чугаалааннар.

СЭКП хоорkомунуң бирги секретары эш **В. Б. Добромыслов** чүве чугаалааш, кызылчыларның күш-ажылын бедик-биле үнелеп, улуг шаңналды тывысканы дээш СЭКП ТК-га, ССРЭ-ниң Дээди Совединге болгаш чазаанга, РСФСР-ниң Министрлер Чөвүлелинге, ВЦСПС-ке СЭКП хоорkомунуң, Кызыл хоорай Совединиң, ВЛКСМ хоорkомунуң болгаш хоорайның бүгү ажылчы чоннарының мурнундан өөрүп четтиргенин илергейлээн. Ол ышкаш Кызыл хоорайның хөгжүлдезинче хүн бүрү сагыш салып, улуг дузаны чедирип, чөптүг негелделерни кылып турары дээш СЭКП обкомунга, республиканың Министрлер Чөвүлелинге өөрүп четтиргенин чугаалаан.

Чаңгыс чыл дургузунда ийи тукту Кызылдың алганы хоорайның ажылчы чоннарының, бүгү ажылчы чонунуң күжениишкиниң ажылының, партия, совет органнарның болгаш хөй-ниити организацияларының ажылының салдарының бедээниниң херечизи болурун ол демдеглээн.

СЭКП-ниң XXV съездизиниң шиитпирлерин кызылчылар бир үн-биле деткивишаан, оларны амыдыралга боттандырар дээш бедик көдүрлүүшкүннүг ажылдап кирипкенин эш Добромыслов чугаалааш, шилчиир Кызыл тукту ап тура, ам-даа хөйнү кылыр апаарын билир ужурлуг бис деп демдеглээш, чамдык чугула сорулгаларга доктаагаш, партияның съездизиниң төлевилээни өндүр улуг программаны боттандырарынга төлептиг үлүүн киирер дээш кызылчылар күжүн, энергиязын харамнапмас дээрзин СЭКП ТК-га бүзүреткен.

Бүдүрүлге мурнакчыларының болгаш социалистиг чарыш тиилекчилериниң хөй-ниитиниң төлээлекчилери-биле каттышкан хуралы Кызылдың бүгү ажылчы чонунга кыйгырыгны хүлээп алган.

ЧУРУКТА: РСФСР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң болгаш ВЦСПС-тиң шилчиир Кызыл тугун Кызыл хоорайның ажылчы чоннарының төлээлекчилеринге тыпсып турда, СЭКП обкомунуң бирги секретары Г. Ч. Ширшинниң чугаазы болгаш тукту тывыскан үези.

А. ЗАЙЦЕВТИҢ фотозу.

Фоторепортаж

«Тыва тудуг» трестиң № 18 КМК-зының ажылчыннары, инженер-техниктиг ажылдакчылары болгаш албан-хаакчылары чаа Шагаан-Арыгны тудар чыл программазын декабрь 28-те доозар деп бедиткен хүлээлгени алганнар.

Ук бүдүрүлгеде И. Карповка, И. Амзараковка болгаш А. Ковальчукка удурткан бетонщиктер бригадазы ай планын доктаамал 125—130 хуудан кудулатпайн келген. Александр Ковальчуктуң бригадазы амгы үеде электродамчыдылга шугумун, ол тудугже суг дамчыдар ажылды кылып турар.

ЧУРУКТА: (солагай талазындан) улуг инженер Г. Фоменко, бетонщик-бызаңчы А. Потапов болгаш бригадир А. Ковальчук олар.

Чаа Шагаан-Арыгда бо хүннерде чүс-чүс кижилер чурттап турар. Ында столовая, магазин, Культура бажыңы ажыглалда кирген. Тудугжулар келир үениң хоорайында бетон заводунуң материал-техниктиг баазазын база тудуп кирипкен. Бо объектиде 1975 чылда социалистиг чарыштың тиилекчизи, дашчы Иван Чинчик (үстүнде чурукта) база ажылдап турар. Ол планын ай санында 120—130 хуудан кудулатпайн келген.

А. ЗАЙЦЕВ.

Авторнуң фотолары.

СЭТА-НЫҢ ДЫҢНАДЫЫ

Ядролуг чепсектиң чер иштинге шенелделерин кызыгаарлаар дугайында ССРЭ-биле АКШ-тың аразынга 1974 чылдың июль 3-те Москвага ат салган керээде талалар 1976 чылдың март 31-ден эгелээш доктааттынганындан артык күштүг ындыг шенелделерни кылбазын көрүп турар.

Амгы үеде тайбың сорулгалар-биле чер иштинге ядролуг чазылдырыышкыннар кылыр талазы-биле дугуржулганы чарар дугайында совет-америк чугаалажыышкыннар үргүлчүлеп турар. Ынчангаш ооң ужурундан үстүнде айыттынган керээ күштүг боор эгелевейн турган.

Ынчалза-даа ядролуг чепсекти чер иштинге чазылдырарын кызыгаарлаар дугайында керээ ындыг шенелделерни бүрүнү-биле соксадырынче боттуг базым боор турар чугула ужур-дузазын барымдаалааш, а ол ышкаш тайбың сорулгалар-биле ядролуг чазылдырыышкыннар дугайында дугуржулганы белеткээринге чедип алдынган боттуг чедиишкиннерни кичээнгейге албышаан, Совет Эвилели, бир эвес АКШ бодунуң талазындан база-ла ынчаар кылыр болза, керээниң негелделеринге дүүшпес кандыг-даа чүүлдерни кылбазын күзеп турар.

Тайбың сорулгалар-биле чер иштинге ядролуг чазылдырыышкыннар дугайында дугуржулганы дүрген-не чедип алырынга болгаш 1974 чылдың июль 3-түң керээзиниң күштүг боор эгелээринге хамаарыштыр ийи тала боттуг күжениишкинни кылыр дээрзинге идегелди база илередип турар.

Кандидаттар-биле ужурашкан

Барын-Хемчик районнуң улус судунуң судьяларынга кандидаттар-биле соңгукчуларның ужуражылгалары болуп турар. Кызыл-Мажалыктың № 1 соңгулда участогундан улус судьязынга кандидат Галина Ивановна Пикалова-биле ужуражылгалар Кызыл-Мажалыктың септелге-тудуг участогунуң коллективинге, тууйбу заводунга болган. № 2 соңгулда участогундан улус судьязынга кандидат эш Владимир Беган-Сюрюнович Тюлюш-биле ужуражылгалар «Шекпээр» совхозтуң Бичe-Тей, Аянгаты салбырларынга, «Барлык», «Дөң-Терезин» совхозтарга эрткен.

Соңгукчулар улус судьяларынга кандидаттарга боттарының чагыг сүмелерин берип, оларга быжыг бүзүрелин илергейлеп турганнар.

Апрель 17 —

Коммунистиг

субботник хүнү

ТУДУГЖУ СЕПТЕКЧИЛЕРНИҢ ҮЛҮҮ

Владимир Ильич Ленинниң төрүттүнген хүнүнден бээр 106 чыл оюн төлептиг күш-ажыл-биле уткуур дээш Москваның мурнакчы бүдүрүлгелериниң апрель 17-де коммунистиг субботник эрттирер дугайында патриоттуг эгелээшкинин «Тыва септелге-тудуг» трестиң коллективи изиг-биле деткээн.

Трестиң салбырлары республиканың бүгү районнарында септелге-тудуг ажылдарын боттандырып турар. Ынчангаш субботник хүнүнде муң-муң тудугжу-септекчилер республиканың бүгү девискээринге бедик бүдүрүкчүлүг ажылдарны боттандырар.

«Тыва септелге-тудуг» трестиң Кызылда бүдүрүлгелериниң беш чүс хире ажылчыннары, инженер-техниктиг ажылдакчылары болгаш албан-хаакчылары янзы-бүрү объектилерге тудуг-монтаж ажылдарын кылыр болгаш хоорай чаагайжыдылгазынга идепкейлиг киржирин ында тургускан коммунистиг субботник штавындан бөгүн бисте дыңнаткан.

Апрель 17-де күш-ажылдың эң бедик бүдүрүкчүлүүн чедип ап, 9900 рубльдиң тудуг-монтаж ажылдарын боттандырарын олар шиитпирлээн. Ол ышкаш 1906 рубльди онгу беш чылдың фондузунче шилчидерин көрген.

К. ИВАНОВ.

* * *

ИДЕПКЕЙЛИГ КИРЖИР

Чөөн-Хемчик районда «Сүт-Хөл» совхозта Чамбал-оол Көк-оолович Монгушка удурткан Сайыр хойжу бригадазының малчыннары чыл бүрүде-ле коммунистиг субботниктерге идепкейлиг киржип келген.

Владимир Ильич Ленинниң төрүттүнген хүнүнден бээр 106 чыл оюнга аллар болдурган коммунистиг субботникти эрттирер дугайында москвачыларның эгелекчи чоруун бригаданың хойжулары изиг-биле чүүлдүгзүнүп деткээн. Күш-ажылдың байырлалының хүнүнде шалыпчы ёзу-биле ажылдааш, онгу беш чылдың фондузунга боттарының төлептиг үлүүн киирерин малчыннар шиитпирлээн.

Ол хүн бригаданың кежигүннери малчыннар чурттаар ийи чурталга бажыңнарынга хереглээр тудуг ыяжын кезип белеткээш, ол ыяшты кыштагларны тудар черлеринге сөөртүп чедирерлер. Малчыннар ол хүн ажылдаан акшазын онгу беш чылдың фондузунче шилчидер.

М. ОЮН.

Көдээниң ажыл-ишчилеринде

БАРААН-ДАА, СУГ-ДАА БЕЛЕН

Эрткен чылын малдан кыштаан иртчигештери менди, хүр чыл ашкан. Чайгы семиртилгени, күскү одарладыышкынны эки организастаанындан, бир харлыг ол иртерин күрүнеге дужаарга, бирээзиниң-не дириг деңзизи 40—45 кг болган. Дүгү база арбын — 2300 грамм четкен.

Хоочун малчыннар О. Л. Шыыраптың, оон кадайы О. С. Севилчаттың кыштаа — Сыын-Чүрээнде. «Октябрь 30 чылы» колхозтуң малчынынга олар 27 чыл дургузунда макталдыг ажылдап келген. Кайызы-даа пенсионер, ынчалза-даа ынак, мергежээн ажылын ам-даа үргүлчүлевишаан.

«Баян-Таладан азы Чадаана хоорайдан Сыын-Чүрээнге чедир 25 км хире чер. Ол аразынга, шаанда ээрлиг аъттыг азы шанактыг хондур чораш бараанныг, хереглелдиң өске-даа чүүлдерин хандыртынып алыр турган. Шынаадан сигенни, Адар-Төштен оттулар ыяшты база-ла шанакка сөөртүр чордувус. Чем кылып ижерде, мал суггарарда харны ожук пашка эргизер турган. Амгы байдал магалыг: автолавкада бараан эндерик, автомашиназа сүт-даа үргүлчү келир, оттулар ыяшты, хереглелдиң өске-даа чүүлдерин белеткеп бээр».

Кырганнарның бо сактыышкыны — деңнелге чугаазын дыңнаарга солун. Шынап-ла бүгү чүве бар, малды өстүрери-даа, макталдыг ажылдаары-даа кижиниң бодундан хамааржыры билдингир.

Ондар Лопсанович биле Ондар Сувановна эрткен күзүн 380 эр хураган хүлээп алган. Эки ажаалда, хайгааралдың ачызында база-ла хүр чыл ажып турар. Ондарлар эрткен чайын болгаш күзүн боттарының күжү-биле 100 центнер сигенни, 50 центнер саванны белеткеп алган. Колхозтуң эккеп бергени-биле катай, Сыын-Чүрээ кыштагда мал чеминиң курлавыры ам-даа бар.

СЭКП-ниң XXV съездизиниң төөгүлүг шиитпирлери хоочуннарны күш-ажылче улам сорук кииирген. Онгу беш чылдың баштайгы чылында кодан иртчигештерниң баш бүрүзүнге онааштыр 40 килограммдан куду эвес семиртилгени организастаарын, бирээзинден-не 2400 грамм дүктү кыргыдарын хүлээнген. Хоочуннарның сөзү ажыл-ижинден карышпас.

К. ОРУС.

КҮЖЕНИИШКИННИ ҮНДҮРҮП ТУРАР

Чөөн-Хемчик районнуң Ленин аттыг колхозунуң ажыл-ишчилери XXV съездиниң материалдарын улуг сонуургал-биле өөренип эгелээннер. Чер болганта митингилер эрткилээн. Чоннуң амыдырал байдалын моон-даа соңгаар улам ыңай хөгжүдериниң талазы-биле съездиниң перспективалары кижи бүрүзүн өөртүп турар. Кайда-даа кижилер хей-аъттыг, соруктуг ажылдап турар.

Ол колхоз амгы үеде бүгү-ле күштү часкы хову ажылдарының белеткелинче угландырган.

Часкы хову ажылдарынга белеткелдер дугайында айтырыгны көдээ Советтиң чоокта чаа эрткен сессиязынга болгаш механизаторлар ортузунга болган хуралга чугаалажып көрген. Бо хүннерде колхозта эки шынарлыг кызыл-тас, чиңге-тараа үрезини чажар шынарынга чедир ажылдап кылдынган. Кожуг машиналарының, андазыннар, илиирлер, сеялкалар болгаш тракторлар прицептериниң септелгези доозулган. Ийи тракторну септеп доосkan, дөрт тракторну ам септеп доозуп турар. Колхозтуң көдээ ажыл-агый машиналары — база-ла агар септелгеден эрткен. 24 машина шупту ажылдап турар.

Колхозта бо чылын 500 га хире нуруккан чер бар, бүгү күштү ынаар мооңнээрин планнап турар, оон аңгыда колхозтуң Көк-Терек ховузунда 260 га суггарып тарыыр дээн чер бар, ооң бугазын Чадаананың № 1 КМК-зы (начальниги Байкалов) эрткен чылын-на үндүрүп бээр болгаш ам-даа үндүрүп бербээн, керээлиг хүлээлгезин үрен турары четпес. Колхоз чамдык үүрмек ажылдарны четчелеп апса, часкы тарылгаже кириштеринге белен.

* * *

Колхозта шупту 30 кодан хой бар, оларның 5000-у төрүүр хой, марттың эгезинге чедир хойнуң 4000 хирези төрүпкен. Колхоз ниитизи-биле чүс хойга онааштыр 79 хураганны бо хүннерде камгалап алган. Хураганнар онча-менди дорүгүп турар. Колхозтуң малы бо кышын ниитизи-биле эрткен чылга деңнээрге черле онча-менди, хүр кыштаан. Чүгле бо эртип турар кыштың сөөлгү айында улуг хар чаггаш, ооң соонда хат хадаан, Мал кодааның девискээри хөртүктээн, ынчангаш кыштаглаашкынның байдалы элээн нарыыдаан.

Ынчалза-даа колхоз баштаар чери, колхозтуң парткому ол айтырыгны дораан кичээнгейниң төвүнге ап, олче бүгү күштү мөөңнээн. Кыштагларны тус-тус бөлүктерге чаргаш, специалистерге, удуртукчуларга быжыглаан, мал чеминиң учедун күштелдирген, немелде мал чемин тыварының бүгү аргаларын ажыглаан.

Бо хүннерде-даа колхозтуң бир бригадазы Үбса-Нурда хыргылыш белеткеп, бир бригадазы Адар-Төште шиви, пөш будуу белеткеп турар.

Чамдык хойжулар боттарының хүлээлгезин бо хүннерде-ле күүседип турар.

Харагашныг-Ховуда кыштапчылар Ондар Балдайган, Теректиг-Чарыкта Ховалыг Тазар-оол, Комбужакта Ондар Мукуужак, Сесегеде Сат Беген олар 100 хойга онааштыр 95—100 хураганнарны онча-менди камгалап ап турар. Малчыннарның коданнарынче сиген, сула, бүдүк-бүрү, комбикорм, дусту чедирип турар. Колхозтуң 5 кудуу бежелээ ажылдап турар, ынчангаш малга суксун база четчип турар.

Сөөлгү чылдарда үргүлчү сакманщиктеп келген, колхозтуң дуржулгалыг сакманщыгы, ВЛКСМ ТК-ның «Алдарлыг сакманщик» деп хүлер херек демдээниң эдилекчизи Александра Өлзей-оол, сакманщик Сат Чүсүмаа чүс хойдан-на 120—120 хураганнарны, Монгуш Анчимаа 102 хураганны онча-менди доруктуруп алганнар.

Колхозта суг сөөртүр машина чолаачызы, тоску беш чылдың аныяк гвардейжизи, база-ла ВЛКСМ ТК-ның хүлер херек демдээниң эдилекчизи Миша Ондар база бодунуң хамааржыр ажылын ак сеткилдиг күүседип, малчыннарны сүт-биле үргүлчү хандырып келген. Малчыннар моон-даа соңгаар эки ажылдаарын хүлээнип турарлар.

* * *

Колхозтуң төп сүт-бараан фермазы. Сиген, хыргылыш, сула болгаш комбикорм кажааларның кырында болгаш иштинде ам-даа бар. 160 саар инектен 40 инек бызаалаан, бызаалары шупту онча-менди, семис, шыырак өзүп турар. Бызааларның ажаалдазы эки, аңгы-аңгы клеткаларда бызаа ажаакчылары Монгуш Көкүү, Монгуш Эмишкеек оларны рацион ёзугаар чемгерип, адаан үргүлчү кургаглап турар.

Ферманың саанчыларының ортузунда бедик шынарлыг, элбек сүт саалдазы дээш социалистиг чарыш калбарган, саанчы бүрүзү план күүселдезин дээш бедик харысалгалыг ажылдап турар. Чарыштың түңнелин 10 хонуктан үндүрүп турар. Ферманың саанчылары сөөлгү он хонукта 4 тонна 583 литр сүт саггаш, ооң мурнунда 10 хонуктан сүт саалдазын 103 литрге көвүдеткен. Колхоз I кварталда күрүнеге 29 тонна сүт дужаар планныг тургаш, март 20-ге чедир 25 тоннаны дужааган. Онгу беш чылдың баштайгы кварталының планын чүгле күүседир эвес, харын-даа ажыр күүседириниң бүгү аргалары бар. Ленин аттыг колхоз күрүнеге сүт дужаар талазы-биле сөөлгү он хонукта районнуң колхозтар, совхозтар аразында социалистиг чарышка кириишкеш, партияның XXII съездизи аттыг совхозтуң соонда II черже үнген. Ферманың саанчылар ортузунда чарыш база эки организастаттынган. Эң ылаңгыя коммунист саанчылар Ондар Чечек, Ондар Анай тулунгур, эрестиг ажылдааш, 500 литр сүт саар тургаш, 770—780 литр сүт саап, планын ажыр күүсеткеннер. Фермада инек кадарчылары ол-ла ажылга 25 чыл ажылдап турар Монгуш Саңмал, Монгуш Нава-Сүү база хүлээнген ажылын ак сеткилдиг күүседип, инектерниң ажаалдазын эки тургузуп турар.

— Үстүнде көргенивис чамдык чедиишкиннер колхозтуң бүгү ажыл-ишчилериниң кызымаккай күш-ажылының түңнели-дир. Эрткен чылын мал чеми кошкак белеткеттинген, ынчангаш мал чудап кыштаан, оон түңнел үндүрген бис. Бо чылын кол кичээнгейни малга быжыг чем баазазын белеткээринче үндүрген бис. Малдың өлүп хораар чоруун колхоз бо чылын үш катап кудулаткан — деп, колхозта партком секретары эш К. Э. Тувак доочулап чугаалады.

Б. СЕДЕН-ХУУРАК.

ШЫНАРНЫҢ БЕШ ЧЫЛЫ

> **«Партияның аграр политиказын амыдыралга боттандырар дээш демиселдиң мурнуку одуруунда шөлдерниң болгаш фермаларның ажылдакчылары туржуп келген болгаш туржуп турар. Оларның ажылы чиик эвес, олар шынап-ла даң хаязындан эгелээш орай кежээге чедир ажылдап турарлар. Ынчангаш көдээниң ажыл-ишчилеринге бистер шуптувус—партия болгаш чон улуу-биле четтирдивис деп үндезинниг чугаалап турар бис».**
>
> (СЭКП-ниң XXV съездизинге эш Л. И. Брежневтиң илеткелиндең).

Шынарның болгаш ажыктыг чоруктуң беш чылы— оңгу беш чылда бистиң республиканың көдээ ажыл-агый ажылдакчыларының мурнунда улуг сорулгалар салдынган. Ону чединишкинниг шиитпирлээринге эргежок чугула чамдык кол чүүлдерни тодаргайлаарга мындыг:

Көдээ ажыл-агыйның ажыктыг чоруун бедидеринге эргежок чугула чүүл болза, экономиктиг көргүзүглерни экижидер, күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн бедидер бира— ажыл-агыйларны специализастаары болур. Бо беш чылда республикага картофель болгаш ногаа бүдүрер ажыл-агыйларны специализастаарын көрген. Моон мурнунда картофельди 38, ногааларны 43 ажыл-агый бүдүрүп турган, 1977 чылда картофельди чүгле 8, ногааларны 6 ажыл-агый бүдүрер апаар.

1977—1980 чылдарда тараа культураларының болгаш хөй чылдыг сигеннерниң үрезинин бүдүрер талазы-биле 7 ажыл-агыйны үлетпүр үндезининче шилчидер. Өскээр чугаалаарга, ССРЭ-ниң 50 чылы аттыг, «Революцияның чалбыразы», «Саян», СЭКП-ниң XXII съездизи аттыг, «Күш-ажылдың хостуу» совхозтар болгаш Каа-Хемде «Коммунизмче орук», «Тиилелге» колхозтар үрезин белеткеп, республиканың бүгү ажыл-агыйларын хандырар баазалар болуп, специализастаттынар. Ол үеде бүгү үрезиннерниң 55 хуузу бирги, ийиги класстың үрезиннери болу бээр.

Ногааларны болгаш картофельди бүдүрерин специализастап, күш-ажылдың механизастаашкынын бедиткениниң түңнелинде, бүдүрүлге чарыгдалдары кызырлыр. Бо культураларны хөй ажыл-агыйларга быдаргай байдалдыг өстүрүп турда, аңаа техниканы комплекстиг ажыглаары берге турган. Амгы специализастаттынган совхозтарны болгаш колхозтарны чаа техника-биле, механизастаттынган шыгжамыр черлери болгаш продукция сайгарар пунктулар-биле хандырар.

Малды ажаап, семиртирип үлетпүр үндезининче шилчидеринче улуг кичээнгейни угландырар. Бо чылын безин бирээзинге-ле 3500 хой турар 18 семиртилге шөлдерин тударын көрген. Амгы үеде бисте мындыг бода мал семиртир чаңгыс аай хевирниң 20 ажыг шөлү бар, ында алды муң ажыг малды азырап турар. Экии семирткен малдарны дужаагаш, эът бүдүрерин 20—25 хуу өстүрерин чедип алыр бис.

Малдың баш санын доктаамал өстүрериниң эргежок чугулазын барымдаалааш, чоокку чылдарда хунажыннар өстүрер талазы-биле районнарның болгаш районнар аразының каттыжыышкыннарын тургузар. Күрүнеге дужаар бода мал семиртирииниң ындыг хевирлиг каттыжыышкыннарын база органзастаар. Бедик механизастаан мал ажылын хөгжүдеринге малдың быжыг чем баазазын тургузары чугула, ол чокка үстүнде айтырыглар шиитпирлеттинмес апаар.

Тараа болгаш мал чеми бүдүрерин улгаттырарының эң кол курлавыры—чер ажылының, ылаңгыя суггаттыг черлерниң культуразын бедидери. Ынчангаш бо чылын шөлдерже 15 муң тонна минералдыг чемишчидилгелерни төгер. Тараа-фураж культураларын, хөй чылдыг сигеннерни тарыырын элээн көвүдедир. Мал чемин үлетпүр аргазы-биле белеткээрин чугулалап көргеш, бо чылын витаминниг сиген далганы кылыр агрегаттарны немей амдаа тосту тудар. Мал чеминиң белок балансызын экижидери-биле чочак-тараа-суга холумаан 12 муң гектарга тарыыр болгаш күзүн ооң мочевина холумактыг 120 муң тонна силосту салыр. Мурнакчы аргаларны ажыглааш, 18 муң тонна сеназты, 60 муң тонна прессээн сигенни болгаш саваңны, 40 муң тонна силостаан саваңны белеткээр.

Суггаттыг черлерни чон ажыглаарын чедип алыр. Тывада суггаттыг шөл 63 муң га ажыг. Суггарылга четтикилери, системалары кылыр, оларның чамдыктарынга «Фрегат», «Волжанка», «ДДН-100», «ДДА-100М» дээр бедик бүдүрүкчүлүг чаашкыннадырышкын тургузугларын ажыглаар талазы-биле улуг ажылдарны бо беш чылда боттандырарын көрген. Моон ужурунда мал чеми болур бүгү культураларны четчири-биле бүдүрер дээш ажылдаары чер ажылдакчыларының чугула сорулгазы, ынчангаш мал чеми белеткээр специализастаан бригадаларны, харын-даа ажыл-агыйларны тургузары чугула деп санап турар бис.

Көдээ ажыл-агый продуктуларының шынарын экижидеринче улуг кичээнгейни СЭКП-ниң XXV съездизи угландырган. Бүдүрүп турар продукцияның шынарын бедидеринге бүгү ажылчы чоннарны хаара тудар төлээде, эки ажылдыг коллективтерниң ажылының дуржулгазын нептередири, көдээ ишчилерниң материалдыг болгаш моральдыг сонуургалын көдүрери чугула. Чоокку үениң дургузунда сүт-бараан фермалардыг бүгү ажыл-агыйларга сүттүң үскүрүн, ажыын, харын хынаар лабораторияларны ажыдар. Дүк шынары хынаар ындыг лабораторияларны база чер болганга тургузар. Ажыл-агыйлар хойжуларга ниити кыргаан дүгү дээш эвес, а арыг дужааган дүгү дээш төлевир чорудар.

Партияның XXV съездизиниң салган сорулгаларынга дүүштүр бистиң эртем албан черлеривистиң ниити херекке киирер үлүү улгадыр. Чижээ, уксаажыдылга талазы-биле кол бүдүрүлге черни эртемниң мурнакчы дуржулгазының чединишкиннерин ажыглап турган, бистиң ам-даа шиитпирлеп чадап турарывыс мал кызыраашкынны чижектиг ажылды чогуур деңнелге чедирер. Республиканың ветеринария албаны ажыл-агыйларда 40 эмнелге-санитар пунктуларын тургускан.

Оңгу беш чылда республиканың көдээ ажыл-агыйының мурнунда сорулгаларны шиитпирлээринге хөй акша-хөреңгини үндүрерин көргенин айтыры артык эвес боор. Чүгле бүдүрүлге объектилерин тударынга капитал салыышкынының түңү 43,1 миллион рубль болур. Капитал салыышкынының өзүлдези 1975 чылга деңнээрге, 9,3 хуу өзер.

1980 чылда көдээ ажыл-агый продукциязының ниити хемчээли 100 миллион рубль чедер. Тываның көдээ ишчилери Төрээн чуртка 33 муң тонна эътти, 30 муң тонна сүттү, 3,5 муң тонна дүктү дужаар. Хойжулар беш чыл дургузунда шупту 15710 тонна дүктү күрүнеге садар, азы тоску беш чылда турганындан 1789 тонна хөйнү садар дээни ол. Продукция бүдүрериниң өзүлдези ол хире шапкынчып турар-дыр.

Көдээ ажыл-агый бүдүрүлгезин специализастап, мөөңнээр чорук күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн, продукцияның шынарын бедидериниң кара чаңгыс оруу. Ынчан кижилерниң күш-ажылының характери база өскерлир. Чижээ, «Сукпак» совхозтуң малчыннары инектерни тускай шөлде семиртип азырап, үр ажылды үлетпүр үндезининче шилчиткен. Оон түңнелинде күш-ажылдың бүдүрүкчүзү ийи ажыг катап өскен. Кадарчылар хоорай кижилери-биле бир дөмей чаагайжыды туткан бажыңнарда чурттап, шалыңы өскен, кыдыр ажылы чиигээн ажылдап турар. Ам кадарчы кижи мал чемин машиналарның кабинадан үлеп турарын хайгаарап көөр апарган. Малчыннарның нормалаттынган ажыл хүнүнге шилчээни база өөрүнчүг. Олар ам дыштаныр хүннерлиг.

Малчыннарның ээлчежип ажылдаарынче шилчидерин уламчылаар бис. Күш-ажылды ынчаар организастаарының эки дуржулгазы «Революцияның чалбыразы» совхозта мөөңнеттинген. Чаартылгаларның чаа ёзу-биле ажылдап, чурттаарының өске-даа эки чижектерин уламчылап боор. Өскээр чугаалаарга, көдээниң ишчилери хүн үнген тудум-на өөрүшкүнүн, чаагай амыдыралдың кежиктерин улам хөйү-биле алыр, ол дугайын СЭКП-ниң XXV съездизиниң шиитпирлери магадылаан.

И. ЛАВРИНЕНКО,

Тыва АССР-ниң көдээ ажыл-агый министри.

ПАРТИЯНЫҢ ХЕРЭЭНГЕ ШЫНЧЫ

Апрельдиң бирээде Политиктиг чырыдылгашкын бажыңынга ВЛКСМ Тыва обкомунуң болгаш Кызыл хоорай комитединиң каттышкан пленуму болуп эртген. Аңаа «Партияның XXV съездизиниң түңнелдери болгаш республиканың аныяктарының коммунистиг кижизидилгезин улам ыңай күштелдирериниң сорулгалары» деп илеткелди ВЛКСМ обкомунуң бирги секретары А. А. Ромашов кылган.

Илеткелчи болгаш санал берген эштер съезд бүдүүзүнде комсомолчу-аныяктарның чедип алган чединишкиннериниң, аныяктарның коммунистиг кижизидилгезиниң дугайында айтырыгларга тодаргай доктааган. Аныяктарның 1500 ажыг төлээлери боттарының төлептиг күш-ажылы-биле, хөй-ниитиниң ажылынга идепкейлиг киржилгези-биле база тергиин эки өөредилгези-биле XXV съездиге Ленинчи комсомолдуң рапортунга ат салыр эргени алганнар. Муң-муң оолдар, кыстар, 280 комсомолчу-аныяктар коллективтериниң хөй кезии тоску беш чылдың планнарын онаалдаларын хуусаа бетинде күүсеткен.

Республикада бо хүннерде «Аныяктарның чогаадыкчы чоруун болгаш сорук кииргичи күжүн—ажыктыг чоруктуң болгаш шынарның беш чылынга» деп лозуңнуң адаа-биле патриоттуг шимчээшкин калбарган.

Комсомолчуларның болгаш аныяктарның мурнунда оңгу беш чылда өндүр улуг сорулгалар салдынган.

Кызылдың даарангылга комбинадының үш комсомолчу кыстары беш чыл планын үш чылда, 44 аныяктары — дөрт чылда күүседирин хүлээнген. Олар бүдүрүп турар продукциязының шынарын бедидер дээш кужениишкиннинг ажылдап турар.

СЭКП-ниң XXII съездизи аттыг совхозта комсомолчу-аныяктарның Дөргүн сүт-бараан фермазы оңгу беш чылдың планнын онаалдазын дөрт чартык чылда күүседир деп шиитпирлээн. Каа-Хемниң хемүр-дааш разрезиниң ажылчыннары беш чылдың баштайгы ийи чылының планын Улуг Октябрьның 60 чыл оюнда доозар хүлээлгени алган.

1976 чылдың баштайгы айлары карак кызыл күш-ажылдыг хөй-ат, кииргичи үлегер-чижектери-биле демдеглеттинип турар. Комсомолчу-аныяктарның Дөргүн, «Кызыл тараачын» совхозтуң Хүт сүт-бараан фермалары, «Алдан-Маадыр» совхозтуң Оргу-Шөл, «Малчын» колхозтуң Кара-Хову хойжу бригадалары болгаш өске-даа коллективтер мурнунда салдынган онаалдаларын чединишкиннинг күүседип турар.

Чаа кижини хевирлээриниң коммунизм тургузукчузунуң төлептиг мөзү-шынарынга ону кижизидерниң айтырыглары партияның XXV съездизинге база бир кол черни ээлээн.

Аныяктар ортузунга идеология ажылын комплекстиг чорударынга Ленинчи зачёттуң ролю улуг. «Партияның XXIV съездизиниң шиитпирлерин — амыдыралга» деп Ленинчи зачётка республиканың 40 муң ажыг комсомолчулары болгаш аныяктары киришкен.

Аныяктарның коммунистиг кижизидилгезин күштелдирер сорулга-биле аңаа комплекстиг чорудулганы хандырар талазы-биле ВЛКСМ Төп Комитединиң V Пленуму «Партияның XXV съездизиниң шиитпирлерин — амыдыралга» деп Ленинчи зачётту эрттирерин доктааткан.

Комсомол комитеттери бо ажылды боттандырарынче угланган хемчеглерни ап чорудуп турар. Партияның, комсомолдуң политиктиг өөредилгезинде марксистчи-ленинчи теорияны 16 муң ажыг аныяк ажыл-ишчилер өөренип турар. Аныяктарның политиктиг өөредилгезинге ленинчи кичээлдерни, теоретиктиг конференцияларны, семинарларны ажыглап турар.

Республиканың комсомол организациялары XXV съездиниң материалдарын аныяктар ортузунга пропагандалаар, тайылбырлаар, өөредир талазы-биле шудургу болгаш организастыг ажылды чорудуп турар. ВЛКСМ-ниң Кызыл хоорkому, Эрзин, Бии-Хем, Барыын-Хемчик болгаш өске-даа райкомнары съездиниң түңнелдериниң дугайында лекция, беседаларны дээштиг эрттирип, съездиниң делегаттары-биле ужуражылгаларны организастап турар. Пленумга санал берген эштер ВЛКСМ Кызыл хоорkомунуң бирги секретары Б. Байыр-оол, ВЛКСМ Каа-Хем, Улуг-Хем райкомнарының бирги секретарьлары З. Ондар, В. Дамдын, Кызылдың даарангылга комбинадының ажылчыны Е. Полякова, Туран школазының өөреникчизи Г. Зайцева болгаш өскелер-даа ол ажылдың ажыктыын бедидеринче кол кичээнгейни угландырган. Ол ышкаш пленумга үлетпүр болгаш көдээ ажыл-агый продукциязының шынарын экижидеринге аныяктарның ролюнуң дугайында ажыл-херекчи чугаа болган.

Ажылчыннарның болгаш колхозчу тараачыннарның төлептиг салгалын совет улустуң революсчу, дайынчы, күш-ажылчы чаагай чаңчылдарынга кижизидерин партияның съездизи чугула сорулгаларның бирээзи деп санаан. Маңаа дагдыныышкынның ролю улуг.

Ол дугайында илеткелчиде, санал берген эштер: ВЛКСМ Мөңгүн-Тайга райкомунуң бирги секретары С. Кержек-оол, Кызыл хоорайның № 4 профтехучилищезиниң сургуулу Г. Дадар, Чөөн-Хемчик районнуң «Алдан-Маадыр» совхозта ВЛКСМ комитединиң секретары Ю. Бызытпаа, «Тыва даг-дүгү» тудуг эргелелиниң ВЛКСМ комитединиң секретары Н. Савин олар тодаргай чижектерни көргүскен.

«Партияның XXV съездизиниң шиитпирлерин күүседир бис» деп айтырыглыг Бүгүэвилелдиң комсомол хуралдарын апрель 2-ден 10-га чедир комсомол организацияларынга эрттирип эгелээн. Ол хуралдарга комсомолчу бүрүзүнүң, комсомол эге организациязы бүрүзүнүң партияның шиитпирлерин амыдыралга боттандырарынга киржилгезиниң тодаргай программазы ажылдап кылдынар.

Пленумнуң ажылынга СЭКП Төп Комитединиң кежигүнүнге кандидат, СЭКП Тыва обкомунуң бирги секретары Г. Ч. Ширшин киржип, чүве чугаалаан. Эш Г. Ч. Ширшин съездиниң материалдарын хаңызы-биле өөрениириниң чугулазын, аныяк кижи бүрүзүнүң мурнунда салдынган сорулгаларны бүгү талалыг, онзалап билир ужурлуг дээрзин айыткан. Кол кичээнгейни чедир шиитпирлеттинмээн айтырыгларже угландырып, ажылдың ажыктыг чоруун болгаш шынарын бедидери негеттинип турарын демдеглээн. Үлетпүрге, тудугга, көдээ ажыл-агыйга камналга чурумун шыңгыы сагыырының чугулазын, көдээ ажыл-агыйны улам ыңай хөгжүдеринге механизатор кадрларның ролюн демдеглээш, херээжен механизаторларның санын көвүдедириниң чугулазын онзалап айыткан.

Республиканың комсомолчулары моон-даа соңгаар партия организациязының шынчы дузалакчызы, оон дайынчы курлавыры болбушаан, бүгү күжүн, энергиязын XXV съездиниң төөгүлүг шиитпирлерин амыдыралга боттандырарынга киирип, ленинчи чагыгларга кезээде шынчы болуп, коммунистиг ёзу-биле өөренир, ажылдаар, туржур дээрзин пленумнуң киржикчилери СЭКП обкомунга бүзүреткен. СЭКП-ниң XXV съездизиниң шиитпирлерин ээ-биле деткиээшаан, ону ажыл-чорудулгага хажык чокка удуртулга болдуруп, күүседир дугайында доктаалды пленумга чаңгыс үн-биле хүлээп алган.

Д. КУУЛАР.

Владимир Круцкий соодулга херекселдериниң эптекчизи. Бүдүрүлгеге эки көргүзүглерни чедип алганы дээш тоску беш чылдың доозукчу чылында «Социалистиг чарыштың тиилекчизи» деп хөрек демдээ-биле шаңнаткан.

ЧУРУКТА: Чадааналың сүт заводунуң мурнакчы мастери В. Круцкий ажыл үезинде.

А. СОДУНАМНЫҢ фотозу.

МОЛДАВ ССР. «Беш хүннүң даалгазын — дөрт хүнде». Ленинградтың ажылчыннарының ындыг кыйгырыы Кишинёвтуң «Виброприбор» заводунуң эптекчи-слесары Галина Дмитриевна Пущинага күш-ажылчы норма-чижек апарган. СЭКП-ниң XXV съездизиниң делегады Г. Д. Пущина ленинградчыларның саналын эдерериниче бодунуң эштерин кыйгырган болгаш ол бүдүрүлге черниң чүс-чүс ажылчыннары амгы үеде кировчуларның графиин ёзугаар ажылдап—минута бүрүзүн камнап, тергиин шынарлыг продукцияны кылып үндүрүп турар.

ЧУРУКТА (солагай таладан оң талаже): мастер П. В. Ивчанская, СЭКП-ниң XXV съездизиниң делегады слесарь-эптекчи Г. Д. Пущина болгаш контролёр З. П. Львова олар Г. Д. Пущинаның ажылдап турар участогу Күрүнениң шынар демдээн тывыскан гальванометрлерни кылып үндүрүп турар.

А. СЕМЕХИННИҢ фотозу. (СЭТА-ның фотохрониказы).

Өшкү малды кадарарга, өзүүчел-даа, ажыктыг-даа

ТУСКАЙЛААРЫ ЧУГУЛА

Шаанда Тывага бөдүүн дүктүг, чөөктүг өшкүнүң бир хевирин өстүрүп турган. Өске малдарга бодаарга, ажаалда шоолуг негевес, кадыр-берт черлерниң одарларын эки ажыглаар, өзүүчел, ийистээр боорга, арат кижи оларны өстүреринге сонуургалдыг чораан.

Тываның бөдүүн дүктүг, чөөктүг өшкүлериниң уксаазын экижидериниң ажылы бежен чылдарның ортаа үезинде эгелээн. Баштайгы үеде Дон кавызы уксааның чөөктүг хуналары-биле, а оон соонда алдан чылдардан бээр ангор, сөөлгү он чылда совет дүккүр уксааның хуналарын ажыл-агыйларга ажыглап турган.

1974 чылда чорудкан уксаа учёдундан алгаш көөрге, Тываның колхоз, совхозтарының бүгү өшкүзү экижиткен уксаажже шилчип орар болган. Оон баш санының өзүлдезин алырга мындыг: 1941 чылда Тывага 425,5 муң, а 1974 чылда — 160,4 муң. Өшкүнүң баш санының кызыраттанының кол чылдагааны — сөөлгү чылдарда өлче болур-чогууру-биле сатыын салбастай бергенинде.

1968 чылда өшкү эъдиниң, кежииниң, чөөгүнүң база ангор өшкү дүгүнүң садып алыр өртээн 30 хуу улгаттырар кылдыр чазак тускай доктаалды хүлээп алган болгай. Оон сөөлүнде ажыл-агыйлар өшкү малды өстүреринче элээн сагыш сала бергеннер. Оон чижээ 1969—1974 чылдарда өшкү дүгүн белеткеп садарының өзүлдезинден көрүп болур. Колхоз, совхозтар 1969 чылда 32,1 тонна өшкү дүгүн саткан болза, 1974 чылда 58,8 тоннаны саткан азы ол көргүзүг 1,8 катап көвүдээн. 1969 чылда чон хуузунда өшкүзүнден 32,1 тонна дүктү саткан болза, 1974 чылда 73,6 тонна өшкү дүгүн күрүнеге дужааган. 1974 чылда дужааттынган 98,9 тонна өшкү дүгүнүң 98,4 тоннаазы ангор хайнааның чартык бөдүүн дүгү, а чүгле 0,5 тоннаазы бөдүүн дүктүг болган.

1974 чылдан эгелеп өшкү өстүреринге специализастаттынган 6 ажыл-агыйларга бонитировканы чорудуп турар апарган. Кылдынган бонитировканың түңнелиниң көргүскени болза, ажыл-агыйларның өшкүлериниң хөй кезии IV класстың (49,5 хуу), а элита биле бирги класстыы чүгле 5 хуу болуп турар.

Мурнакчы малчыннар эштер Х. Сүге-Маадыр, С. Лама-Сүрүң («Тээли совхоз»), К. Малчын-оол, К. Дамдын-Доржу («Кара-Хөл» колхоз) 105—119 анайны чүс башка онаашпыр өстүрүп, бир баштан 1,0—1,5 кг чедир дүктү кыргып ап турарлар.

Үстүнде сан чурагайлардан болгаш мурнакчы малчыннарның чединишкиннеринден алгаш көөрге, сөөлгү чылдарда өшкү малдың өзүлдези болгаш продуктулуг шынарлары дүрген хөгжүп турар. Ындыг-даа болза, өшкү малды өстүреринде ам-даа чедир кылдынмайн турар чүүлдер көвей.

Бир-ле дугаарында, мээң бодап турарым-биле алырга, ажыл-агыйларда-даа база районнуң болгаш республиканың удуртур органнарында ажылдакчылар өшкү малды аңгы адыр кылдыр үнелеп көрбейн турар. Бир кол чүүл — өшкүнү хойлаш шуут аңгылаар, оон учёт-отчёдун, чарыгдалын, база продуктузун аңгы санаары. Ынчангаш ажыл-агыйга район, зона аайы-биле өшкүнүң продуктулуг шынарларын, экономиктиг ажыктыын, бүдүрүп-даа, садып-даа турар продукциязының бот-үнезин тодарадып, экономиктиг анализтер кылып ажылдаары чугула. Оон аңгыда зоотехниктиг ажылдарны экижидер, өшкүнүң баш санын көвүдедир, продуктулуун улгаттырар, чылын бонитировказын кылыр, коданнарны класс азы продукт бээр аайы-биле үзүп аңгылаар. Өскээр чугаалаарга, уксаажыдылга ажылын чедир чорудар херек. Бо ажылдарны күштелдирбес болза, өшкү малды ийиги черге кылдыр көөр чоруктан адырлыры берге.

Өшкү малды өстүрериниң дугайында Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлели 1967 чылда доктаал хүлээп алган. Оон күүселдези багай эвес чорудтунган. Ынчангаш амдаа хемчеглерни ап, өшкү ажылын улам шапкын хөгжүдери негеттинип турар.

Колхоз, совхозтарның чыл отчёдунга-даа, бүдүрүлге-саңхөө планынга-даа өшкүнүң бүдүрер, садар продукциязын, оон бот-үнезин, продуктулуун хойдан аңгылаан графиктерни тургузар үе келген. Ол ышкаш Статистика эргелелиниң ай, квартал, чыл отчёттарынга үстүнде чүүлдерни база аңгылаар болгаш чурумчудар болза эки. База бир кол чүүл өшкүнү малдан турар ажыл-агыйларга тускайлаттынган салбырларны, бригадаларны, фермаларны тургузуп, оон учёт-отчёдун аңгылаар база ол адырның орулгазын болгаш чарыгдалын аңгы санаары чоптуг.

Оон аңгыда хой, өшкүлүг ажыл-агыйларга өшкү өстүрер специализастаттынган бригадаларны тургузар болза эки.

Уксаалыг өшкүлерни хөйү-биле өстүрүп, республиканың ажыл-агыйларын бедик продуктулуг бүдүрүкчү хуналар-биле хандырар ажылды экижидери күзенчиг. Бо талазы-биле ажыл чүгле Каа-Хем районнуң «Бүрен» совхозта чогумчалыг. Ол совхозта уксаалыг түс ферма бар. 1967 чылда «Сүт-Хөл» совхозка уксаалыг өшкү салбырын бадылаан турган, ынчалза-даа ол айтырыг боттанмайн барган.

«Тээли» совхозту уксаалыг өшкү ажыл-агыйы кылдыр бадылаарын чоокку чылдарның иштинде чедип алза кандыгыл? Чүге дизе, ол ажыл-агыйда өшкүнүң продуктулуг чоруу чылдан чылче улгадып турар апарган болгаш бирги класстың бедик продуктулуг өшкүлериниң саны көвүдеп келген.

Кылыр ужурлуг чугула чүүлдерниң бирээзи хайнак өшкүлерниң продуктулуг шынарларын өөренип көөрү болгаш аңаа үндезилээш уксаажыдылга ажылын улам экижидери болур. Черле ынчаш, өшкү малдан турар ажыл-агыйлар уксаажыдылга планын кылып алгаш, ол ёзугаар ажылдаар болза, өшкүнүң продуктулуг шынарларының экижири чугаажок.

СЭКП Тыва обкомунуң X пленумунуң доктаалында республикага өшкүнүң баш санын 1973 чылда турганынга деңнээрге барык 1,7 катап улгаттырар деп негеен. Бо доктаалдың күүселдезин чедип алырда, өшкү малды өстүреринче чогумчалыг кичээнгейни салып, чылдан чылче бедик көргүзүглерлиг ажылдаары—бистиң бүгү малчыннарывыстың, тускай эртемниглеривистиң, ажыл-агый удуртукчуларының сорулгазы болур.

К. ЧАШ,

республиканың уксаажыдылга каттыжышкынының кол зоотехниги.

Ангор ажыктыг

Дөртү-биле чугаалаарга, өшкү ажыктыг мал. Оон эъди-даа, дүгү-даа үнелиг. Ангор өшкүнүң дүгүнден хевистер, чоорганнар, аржыылдар болгаш өске-даа чүүлдерни аргып ап, ажыглап болур. Ындыг болганда, сөөлгү чылдарда өшкү малды өстүреринче кошкак кичээнгей салып турарын шын эвес деп бодаар мен.

Өвүр районнуң «Торгалыг» совхозунуң девискээринге өшкүнү азырап, кадарарынга таарымчалыг черлер бар. Одар-белчиир четчир. Өшкү өстүрер дээш маңаа чамдык ажылдарны чорудкан. Оон уксаазын сайзырадыр дээш баштай ангор, оон соонда Дон кавызы уксааның чөөктүг кара хуналарын эккеп салган. Ынчалза-даа ол хуналар бо черге таарышпас болган. Удатпаанда катап ангор уксааның хуналарын салган. Ангор өшкүлер эъткир, сүткүр, дүккүр-даа малдар. Ангор уксааның өшкүзүн өстүреринче кичээнгейни угландырза чогуур.

Өшкү кыргылдазының үезинде бир четпес чүүл бар. Ангор-даа, түс черниң-даа өшкүзүнүң дүгүн аңгылавас, ол-ла хевээр холуй кыргааш, чорудуптар. Оларны аңгы савалап каар болза, ынчан сорттап ылгаарынга эптиг, өртек-үнеге чедирип алырынга-даа дузалыг болгу дег. Ону ынчаар кылып болурунуң аргазы «Торгалыг» совхозта бар деп бодаар мен.

К. САРЫГ-ХАА.

Өшкү малды өстүрер, оон баш санын көвүдедир талазы-биле хемчеглер алдынмайн турары кымга-даа билдингир. А херек кырында оон ажыктыы аажок болгай.

Чөөн-Хемчик районну ап көрээл. Оон даглыг черлери — алдыы, үстүү Ишкиннерге өшкү дыка таарзжыр. Өшкү—өзүүчел мал. Күш деңгели эки, семис-шыырак болза, оларның ийистээри көвүдээр. Барык-ла 200 хире өшкүге дөрт хуна четчир. Октябрь, ноябрь айларда эдержилгеге кирген өшкү март, апрель айда оолдай бээр.

Өшкү сүдү ажыктыг. Оон шынары эки аъш-чемни белеткеп болур. Кежинден, дүгүнден кандыг-даа хеп аймаан кылып ап, ону улус ажыглап чораан. Ажыл-агыйларга өшкү өстүрер, оон уксаазын экижидер дугайында чамдык эштерниң бодалдарынга долузу-биле каттыжар мен.

Д. ШОЙДАР.

Чөөн-Хемчик район.

Февраль 21-де үнген № 43 «Шын» солунда парлаттынган өшкү дугайында материалдарны номчааш, бодумнуң бодалдарым бижип олур мен. Өшкү кыштың соогун-даа белен тоовас, улуг азырал-тежээл база негевес мал.

Өшкүнү кадарып чордум. Өшкү дүгүн эжип алгаш, чеъп аргамчы кылып ап, аът өртеп чордум. Ол дээрге, эртнен үениң ажыглалы-дыр. Амгы үеде өшкү дүгүнден, кежинден чүнү-даа кылып болур-ла болгай. Ындыг бодал-биле солунга парлаттынган материалдарның авторларынга каттыжып, өшкү малды өстүрериниң талазы-биле боттуг хемчеглер алдынар боор дээрзинге бүзүрээр мен.

Т. БЕГЗИ.

«ҮТКА 25 чылы» совхоз.

САЛДАР ЧЕДИРЕР

Бистиң Тес-Хем районда хоойлу-дүрүм камгалалының талазы-биле чамдык бодалдарымны илередиксей-дир мен.

Совет хоойлу-дүрүмнүң хажыдар, хөй-ниитиниң чурумун үрээр, айыылдыг кем-херек үүлгедир чоруктар — кижилерниң культура амыдыралының сонуургалынга болгаш хөй-ниитиниң доктааттынган корум-чурумун быжыглаар херекке шаптыктап турар. Шак мындыг ниитилелге хоралыг чүүлдерге удур мээң саналым мындыг. Бир-ле дугаарында ажылчы чоннарының ортузунга кижизидилге ажылын бүгү талалыг чорудары чугула деп бодаар мен. Бо ажылды партийжи-политиктиг хемчеглер-биле холбап турганы, коммунистиг кижизидилгениң норма-чижектерин хамааты бүрүзүнүң угаан-бодалынга чедирери чугула. Маңаа күш-ажылчы коллективтерде хөй-нити организациялары көскү рольду ойнаар, дээштиг салдарны чедирер ужурлуг. Чүге дээрге кижилерниң коммунистиг кижизидилгеге медерели бедээн тудум, даандырган ажыл-херекти кылып бүдүрериңге, хөй-ниитиниң сагылга-чурумун быжыглаарынга, социалистиг өнчү-хөреңгини камгалаарынга сонуургалы улуг болур деп чүве бүгүдеге билдингир.

Районда күш-ажылдың бүдүрүкчүлүү вавыс болуп турарының бир чылдагааны ажыл хүнүнде хөй шак үзер чоруктарның ам-даа когу үзүлбейн турарында. Кайыда-даа суурда чамдык кижилерниң талазындан арагалаар чүүлдер ам-даа бар. Ооң түңнелинде айыылдыг кем-херек үүлгедиглери тыптып кээп, ак сеткилдиг ажылдап турар ажылчы чоннуң хөй кезииниң сагыш-сеткилин дүвүредип турары таварылга эвес.

1975 чылда район иштинге кемниг үүлгедиглерге онааптыр оттурган херектерниң 90 ажыг хуузу арагалаашкынның уржуу-биле болганы илерээн. Чижээ, чолаачы мергежилдиг М. Сендин арагалап алгаш, болуңуң бажыңынга дүржок-

Кижи болгаш хоойлу

танып, боо боолап, улус коргудуп, хулиган херекти үүлгеткен. Самагалдайга электромонтерлап ажылдап турган С. Базыр эзириг хулиганнап эгелээн, кадайының ийи холунуң кырызын сый шаап эттээн. Х. Данаа дээрзи кадайынга болгаш өске өөрүнге аар кемдээшкинни арагалаашкын үезинде чедирген. Шак бо үстүнде ады үнген кижилерге хоойлу ёзугаар чогуур харысалгазы хүлээткен.

Чамдык үелерде бистиң хөй-нити организацияларывыс кижизидилге темазынга хамаарыштыр айтырыгны коллективтиң нити хуралдарының хүв айтырыы кылдыр бедик деңнелге көдүрбейн турары четпес деп бодаар мен. Хоойлу-дүрүмнүң шын сагыш күүселиринге, хөй-ниитиниң корум-чурумун быжыглаарынга эки туралыг улусчу дружиналары, эш хуу судтары эң идепкейлиг киржири негеттинип турар. Кайда-ла хөй-нити организациялары дээштиг ажылдап, баш удур чогааттынган план ёзугаар хыпамчалыг ажылдап турарыл, ында корум-чурум үрээр чорук эвээш. Ооң чижээнге «Тес-Хем» совхозта Ч. Арапчының даргалааны эш хуузунуң судун киирип болур. Берт-Дэг суурда арагачыларга, корум-чурум үрекчилеринге удур сагындырыгдыг хемчеглерни ап чорудуп келгенинден эш хуу судунуң ролю бедээн. Ажыл-амыдыралга төлеп чок кижилерни чон мурнунга тургузуп, оларның хууда херектерин ижин-кара чокка сайгарып чугаалажыры удаа-дараа эртип, чаңчыл болуп бар чыдар.

Самагалдай суурда «Сельхозтехника», № 1070 КМК, тудуг-септелге участогу, райпо ышкаш коллективтерде корум-чурум кошкак. Район төвүнүң чанында «Чодураа» колхозта чамдык колхозчуларның чурум үрээр чоруу өске суурларга деңнээрге ам-даа эвээш эвес.

«Хулиганнааны дээш кеземче харысалгазын күштелдирер дугайында» ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң 1966 чылдың июль 26-дагы Чарлыының негелдезин хажык чокка күүседир дээш арагалаар, хулиганнаар чоруктарга удур шыңгыы хемчеглерни алыры — районнуң кожээ Советтериниң хөй-нити организацияларының мурнунда туруп турар кол сорулга ол. Ооң-биле кады СЭКП-ниң XXV съездизиниң тоогулуг шиитпирлерин амыдыралга чедиишкиниг боттандырарынга административтиг органнарның ажылдакчылары боттарының төлептиг үлүүн киириштирип, хөй-ниитиниң болгаш күш-ажылдың сагылга-чурумун улам быжыглаар дээрзинге чигзиниг турбас.

Д. МИЖИТ,
Тес-Хем район прокурору.

ДЕЛЕГЕЙ БО ХҮННЕРДЕ

МАРКСИСЧИ-ЛЕНИНЧИ ЁЗУ-БИЛЕ

СОФИЯ. (СЭТА). Болгарияның Коммунистиг партиязының XI съездизи партия хүрээлелиниң бузулбас чаңгыс эвии, Болгарияның Коммунистиг партиязының бодунуң Төп Комитедин долгандыр сырый каттыжышкынын, партия биле улустуң аразында быжыг, үзүлбес харылзааны көргүзүп турар. Болгарияның Коммунистиг партиязының ленинчи шугумунуң, бүгү болгар улустуң маадырлыг ажыл-ижиниң, социалистиг дем каттыштырылгазының чурттары-биле найыралдың, кады ажылдажылганың түңнелдери — республиканың улуг чедиишкиннери ол дээрзиниң дугайын БКП ТК-ның бирги секретары Т. Живковтуң кылганы Төп Комитединиң Отчёт илеткели база катап херечилеп турар.

Болгарияның Коммунистиг партиязының Төп Комитеди, бистиң бүгү партиявыс ленинчи СЭКП-ниң байлак дуржулгазындан күштүг болгаш билиглерни ап, ол дуржулганы амыдыралга чогаадыкчы ёзу-биле боттандырып келген. Совет коммунистерниң партиязының XXV съездизи бистерге билиглерни ап, соруг кирериниң чаа үндезини болган деп БКП ТК-ның Политбюро кежигүнүнге кандидат, партияның Варна округ комитединиң бирги секретары Т. Стойчев чугаалаан. Марксизм-ленинизмни канчаар-даа хажыдып, ооң чайлаар кандыг-даа оралдажыышкыннар-биле эптеш чок чоруу-биле күштүг БКП пролетаржы интернационализмниң тугун бедик туттунган, коммунистиг идеяларның арыг-чаагай чоруун шиитпирлиг-биле камгалап турар.

Т. Стойчев Болгарияның Коммунистиг партиязының делегейге ажыл-чорудулгазының айтырыгларынга доктаагаш, ол политика социалистиг дем каттыштырылгазының чаңгыс эвии, делегейниң коммунистиг шимчээшкининиң сырый каттыжышкынын быжыглаарынче болгаш буржуаз идеологияга удур демиселди күштелдиреринче угланганын демдеглээн. Идеологтуг демисел ийи системаларның аңгы талазы-биле демиселиниң эң чугула фронтузу боор кел чыдарын оратор демдеглээн. Ынчангаш Болгарияның Коммунистиг партиязы бодун ол фронтунуң мурнуку одуруунда дайынчызы деп санап шаан, ооң эң чугула участогунда ленинчи СЭКП-биле кады сырый холбаалыг туржуп турар.

БКП-ның XI съездизи идеология ажылының айтырыгларынче аңаа чогаадыкчы интеллигенцияның киржиринче улуг кичээнгейни салып турар. Болгар Чогаалчылар эвилелиниң даргазы академик П. Зарев съездиниң индириинден республиканың чогаалчыларының ажылының дугайын чугаалааш, амгы үениң темазы, социализм дээш демисел Болгарияның чогаалчыларының ажылының бирги черин ээлеп турарын демдеглээн.

СЭКП-ниң XXV съездизиниң шиитпирлерин, эш Л. И. Брежневтиң шылгараңгай ужур-дузалыг илеткелинде айыткан чүүлдерни Болгарияга сайзыраңгай социалистиг ниитилелди тургузарының, чаа социалистиг ёзунуң кижилерин кижизидериниң, социалистиг культураны хөгжүдериниң тодаргай программазы кылдыр уткуп, хүлээп алган бис—деп, БУР-нуң Министрлер Чөвүлелиниң чанында уран чүүл болгаш культура талазы-биле комитет даргазы Л. Живкова чугаалаан. СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары, мерген угаанныг ленинчи, тайбың дээш быжыг турушутуг, шынчы демисекчи эш Леонид Ильич Брежнев ышкаш ындыг улуг шылгараңгай политиктиг болгаш күрүне ажылдакчызы амгы делегей кырында чок.

Апрельдиң ийиде съезд ажылын үргүлчүлээн.

БОЛГАРИЯ УЛУС РЕСПУБЛИКА

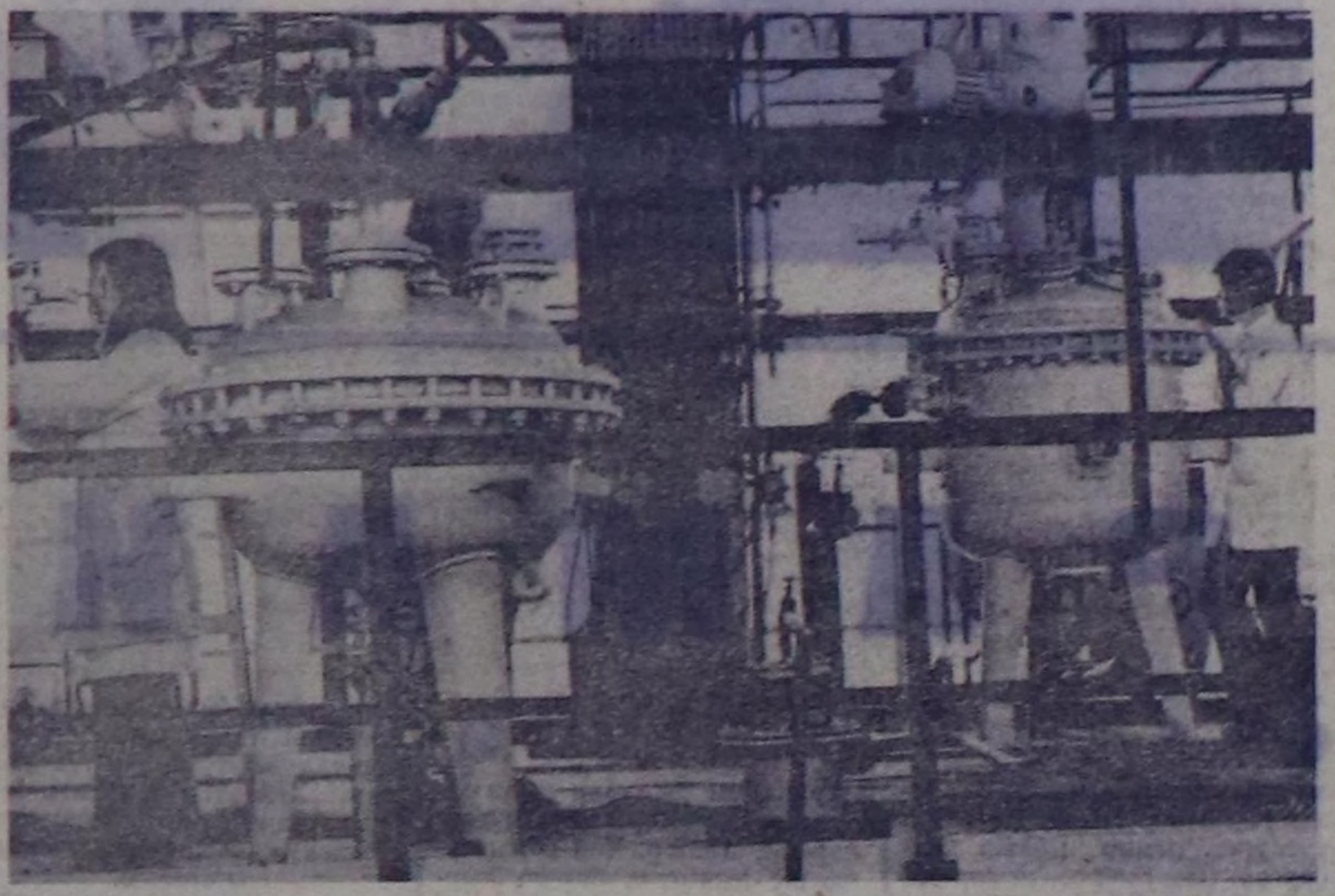

«Фармахим» дээрге күрүнениң бүдүрүлге каттыжыышкынының ады-дыр. Ол чүгле эм-таң аймаан, парфюмерияны, косметиканы болгаш микробиологтуг бүдүмелдерни кылып үндүрер. Соолгу беш чыл иштинде ол каттыжыышкынның кылыр продукциязының хемчээли 60 ажыг хуу улгаткан.

Болгария даштыкыже эм-таң болгаш косметиктиг чүүлдер садып үндүрер талазы-биле кол чурттарның бирээзи боор турар. «Фармахим» Совет Эвилелинге антибиотиктерни, эфир үстерин, парфюмерияны чорудуп берип турар. Ол фирма ЭДЧ-ниң шугуму-биле эм чүүлдерин бүдүрүп үндүреринче болгаш совет химия үлетпүрү-биле харылзааже онза кичээңгей салып турар.

ЧУРУКТА: Софияның химия-фармацевтика заводунуң дуржулга кылыр цегинде.

София-пресс-ПМА-ның фотозу.

Делегейниң журналистеринге кыйгырыг

ПРАГА. (СЭТА). Делегейниң Журналистер эвилели болгаш ССРЭ-ниң, Кубаның база Чехословакияның журналистер эвилелдери чили улус-биле, Чилиниң Компартиязының Чиңгине секретары Луис Корваланны, шериг хунтазының истеп, сүрүп турары өске-даа патриоттарын хостаары дээш демисел-биле эп-сеткил каттыштырарының кампаниязын улам күштелдиреринче делегейниң журналистерин кыйгырган.

Чилиниң улузу-биле эп-сеткил каттыштырарынга турасклаткан ужуражыышкынга Делегейниң журналистер эвилелиниң болгаш акы-дунма журналистер эвилелдериниң төлээлекчилериниң хүлээп алганы мелегледе ынчаар кыйгырып турар. Делегейниң Журналистер эвилелиниң чиңгине секретары И. Кубка болгаш ССРЭ-ниң, Кубаның база Чехословакияның журналистер эвилелдериниң төлээлекчилери ол ужуражыышкынга чүве чугаалааш, чили патриоттарны деткиириниң чугула хемчеглериниң дугайында, фашистиг хунтаның кем-буруулуг үүлгедиишкиннеринге удур демисел-биле эп-сеткил каттыштырарының дугайын демдеглээннер.

Делегейниң Журналистер эвилели болгаш ССРЭ-ниң, Кубаның база Чехословакияның журналистер эвилелдери чили хунтаның кара-бажыңнарында болгаш хилинчектээшкин лагерьлеринде хоругдаттырган демократтыг журналистерниң амы-тынынга сагыш сывырап турарын илереткеннер.

Олар Луис Корваланны, шериг эрге-чагыргаларының хоругдалында чили журналистерни, Чилиде бүгү политиктиг хоругдаттырганнарны доктаадып хостаарын негээн.

Галилейде ханныг шаажылал

ДАМАСК. (СЭТА). Тель-Авивтиң сионистиг чагырыкчылары Израильдиң колдуунда-ла араб чон чурттап турар району — Галилейде чурттакчыларга удур ханныг үүлгедиишкинни кылган. Арабтарга хамаарыжып турар чер участоктарын күш-биле хунаап алырынга Израильдиң 500 муң чурттакчыларының бүгү-нити удурланыышкын кампаниязының киржикчилеринге удур чоруткан полиция болгаш шериглер оларны тарады сывырыпкан. Галилейниң элээн каш районнарының тайбың чыскаалчыларынче аткан боолаашкындан 6 кижи, оларның аразында бир школачы өлген. 30 ажыг кижи балыгланган. Израиль эрге-чагыргалар 300 ажыг чыскаалчыларны кара-бажыңнап алган.

Өлүрүкчү үүлгедиишкинге удурланып, килеңнээн чыскаалчылар дыка хөй чурттакчылыг черлерниң кудумчуларынга өрттеткен машина дугуйлары-биле моондактарны тургусканнар. Олар удурланыышкынның палестин шимчээшкиниң деткээн кыйгырыгларны салып турган.

Массалыг удурланыышкын кампаниязынга холбаштыр чарлаан ажыл соксадыышкынынга Назарет хоорайның чурттакчылары — барык 40 муң арабтар шуптузу киришкен болгаш Галилейниң өске-даа районнарының ажылчыннарының хөй кезии ажылче үнмээн. Чурттуң туруп келгениниң бүгү дургузунда араб чоннуң ындыг массалыг хөделиишкининиң болбааның информация агентилелдери онзалап демдеглеп турар.

РИМ. (СЭТА). Израильдиң Коммунистиг партиязының Кнессетте (парламентиде) бөлүү арабтарның чер участоктарын израиль эрге-чагыргаларының хавырарынга удурланган дээш оларны полицияның болгаш солдаттарның ханныг ёзу-биле шаажылаанынга шиитпирлиг-биле удурланып, буруу шапканын аңаа келген медээлерде айтып турар.

СЭКП-ниң XXV съездизиниң материалдарын өөренир

ВАРШАВА. (СЭТА). ПКАП ТК-ның чанында ниитилел эртемнериниң Дээди школазының болгаш Польша-совет найырал ниитилелиниң Кол баштаар чериниң организастааны «Социалистиг тургузуушкуннуң теориязынга болгаш практиказынга СЭКП-ниң XXV съездизиниң ужур-дузазы» деп темалыг эртем конференциязы аңаа боор эрткен.

Конференцияга ПКАП ТК-ның Политбюро кежигүнү, ПКАП ТК-ның секретары Я. Шидляк чүве чугаалаан. СЭКП-ниң XXV съездизи марксизм-ленинизмниң амыдыралчы улуг күжүнүн көргүзүү болганын ол чугаалаан. Марксизм-ленинизмниң теориязы болгаш ниитилел практиказы социализм амгы үеде делегейде сонуургалдыг боор турар бүгү айтырыгларга харыыны берип шыдаарын ол съезд база катап бадыткаан. Дайын чок делегей дугайында кижи төрелгетенниң улуг күзел-соруу, амгы үеде социализмниң чайгылыш чок практиказында боттанып турарын СЭКП-ниң XXV съездизи база катап бүзүредип көргүскенин бадыткаан.

ПРАГА. (СЭТА). СЭКП-ниң XXV съездизиниң түңнелдериниң дугайында нити-республика семинары чехословак найысылалга болган.

ЧКП ТК-ның Президиум кежигүнүнге кандидат, ЧКП ТК-ның секретары Я. Барыл ол семинарга чүве чугаалааш, СЭКП-ниң XXV съездизи делегейниң революстуг шимчээшкинин, марксизм-ленинизмниң теориязын хөгжүдеринге чугула болуушкун болганын онзалап демдеглээн. Съездиниң кылган түңнелдери — коммунистиг партияларның коллективтиг дуржулгазынга онза чугула салыышкын болган.

Социализмни тургузарын күзээр азы тургузуп-даа турар улустарга СЭКП-ниң дуржулгазы канчаар-даа аажок улуг үнелиг деп Я. Барыл демдеглээн. Социализм болгаш коммунизм тургузуушкунунуң хөй талаларын ССРЭ-ге социализм болгаш коммунизм тургузуушкунун, ЧССР-ге база өске-даа чурттарга социалистиг тургузуушкунун практиказы бадыткап турар. Чехословакияның байдалдарынга таарыштыр оларны чогаадыкчы ёзу-биле ажыглаар чорук бистиң партияның күжүнүң болгаш чедиишкиннериниң кол үнер дөзү боор турар.

Культура харылзаалары калбарган

ВАРШАВА. (СЭТА). ПУР биле ССРЭ-ниң аразынга 1976—1980 чылдарда эртем-культура талазы-биле кады кылыр ажылдарның планынга ат салыышкыны аңаа болган. Эртем, дээди өөредилге, чырыдыышкын, культура, уран чүүл, кадык камгалалы, массалыг информация, совет болгаш өске-даа чүүлдер талазы-биле ийи чурттуң кады ажыл-чорудулгаларын дыка ханыладып быжыглаарын ол планда көрүп турар. Эң ылангыяда, уран чүүл коллективтери, ыраажылар болгаш делгелгелер-биле калбак солчуушкунну кылырын, ийи чуртка организастаар фестивальдарга, конкурстарга болгаш культура хүннеринге удур-дедир киржирин айтып турар.

ПУР биле ССРЭ-ниң аразынга харылзааларның ындыг хевирлиг баштайгы беш чыл планы акы-дунма ийи чурттуң аразынга культура болгаш эртем талазы-биле кады ажылдажылганы үргүлчүлелдиг хуусаада, хөй талалыг калбартырынга чаа боттуг базым болур.

Соруг кирер үлегер-чижек

МОГАДИШО. (СЭТА). Капитализмден социалистиг системаның артык күштүүн тодаргайы-биле көргүскен СЭКП-ниң XXV съездизи чүгле совет улуска эвес, харын база бүгү кижи төрелгетенге ёзулуг төөгүлүг ужур-дузалыг. Ооң шиитпири амгы үениң хөгжүлдезинге чаагай салдарын чедирер болгаш делегейге социализм дугайында эртемниң идеяларын улам нептередиринге идиглиг болур. Сомали Демократтыг Республиканың Дээди Революстуг Чөвүлелиниң (ДРЧ) президентизи Мохамед Саид Барре ол дугайын чугаалаан. Ол СЭКП-ниң XXV съездизинге СДР-ниң делегациязын баштап чораан.

Съездиниң делегаттарының хүлээп алган шиитпирлери бүгү совет улустуң тура-соруун болгаш күзел-чүткүлүн илередип, оларның СЭКП-ниң долгандыр чаңгыс эптиг каттышканын херечилеп турар.

Делегейниң амгы байдалын эртемге үндезилеп анализтеп, ССРЭ-ниң улус ажыл-агыйын чоокку беш чылда хөгжүдериниң улуг программазын айыткан СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары Л. И. Брежневтиң илеткели сомали делегацияның кежигүннеринге уттундурбас солун болганын Мохамед Саид Барре демдеглээн. Экономика болгаш социал депшилге талазы-биле Совет Эвилелиниң чедиишкиннери бүгү чурттарга, эң ылангыяда хөгжүлдениң капиталистиг эвес оруунче кирген күрүнелерге соруг кирер үлегер-чижек боор турарын Сомалиниң ДРЧ-ның президентизи демдеглээн.

Массалыг тираж-биле

БУДАПЕШТ. (СЭТА). Политиктиг ном үндүрер чер «Кошут» СЭКП-ниң XXV съездизиниң материалдарының чыындызын массалыг тираж-биле парлап үндүрген. Ында СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары Л. И. Брежневтиң «СЭКП Төп Комитединиң Отчёду болгаш иштики база даштыкы политика талазы-биле партияның ээлчегниг сорулгалары», ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазы А. Н. Косыгинниң «1976—1980 чылдарда ССРЭ-ниң улус ажыл-агыйын хөгжүдериниң кол угланыышкыннары» деп илеткелдерин, СЭКП-ниң XXV съездизиниң хүлээп алган документилерин, а ол ышкаш ВСАП ТК-ның бирги секретары Я. Кадарның чугаазын, ВСАП ТК-ның Политбюрозунуң СЭКП-ниң XXV съездизиниң ужур-дузазының дугайында медегелин киирген.

Аргентинаның президентизиниң чугаазы

БУЭНОС-АЙРЕС. (СЭТА). Аргентинаның президентизи генерал Хорхе Рафаэль Видела национал телевидениеге болгаш радиога чүве чугаалааш, бүгү социал кезектерни «национал эде организастаашкынның эрге-ажыы» дээш кады ажылдаарынче кыйгырган.

Чурт ам төөгүнүң чаа үе-чадазынче кирген деп күрүне баштыңы демдеглээн. Хамыктың мурнунда «ол ооң хөгжүлдезиниң мурнунда турган үе-чадазында тергиидээн саттыныкчы, террорлуг чорукту болгаш хоозун-меге аазаашкыннар кылыр чорукту узуткаар ужурлуг». Эң чугула айтырыглар — экономикада кризисти, терроризмниң кедерээнин, ажыл чокталыышкынны, даартагы хүнге бүзүрелдиң чогун мурнундагы чаак шуут шиитпирлеп шыдаар аргазы чок боорга, Чепсектиг Күштер эрге-чагырганы бодунуң холунга алыр деп шиитпирлээнин Видела чугаалаан.

Шериг чазааның мурнунда турар кол сорулгаларның бирээзинге генерал Видела эрге-чагырга органнарынга аргентиннерниң бүзүрелин катап тургузары болгаш иштики айыыл чок чорукту хандырары болур деп көрүп турар.

Күрүне баштыңы шериг чазааның даштыкы политиктиг угланыышкынынга холбаштыр чугаалааш, кайы-кайызын-даа хүндүлээриниң, кады ажылдажылганың болгаш бот-боттарының иштики херектеринге холгаарлаппазының принциптеринге үндезилээш, делегейниң бүгү чурттары-биле харылзааларны быжыглаарынче чазактың чүткүүр аптарын айыткан.

ТЕЛЬ-АВИВТИ БУРУУ ШАПКАН

НЬЮ-ЙОРК. (СЭТА). Израиль шериглерниң эжелелинде кирген араб черлерде болгаш Израильдиң бодунда-даа болуушкуннарны Каттышкан Нациялар Организациязында соксаал чок хайгаарап турар.

Палестинаны хостаар Организацияның Каттышкан Нациялар Организациязында доктаамал хайгаарачызының хүлээлгезин күүседип турар З. Л. Терази израиль агрессорларны төмаартыр негелдени кылган. Израильдер Палестинаның араб улузунга удур кадыгдошкун үүлгедиишкиннерниң политиказын чорудуп турарын ол Айыыл чок чорук Чөвүлелиниң даргазының адынга чоруткан бижиинде айтып турар.

Оларның девискээрлерин эжелээрин үргүлчүлеп, сөөк-язы ылгаар политиканы чорудуп, арабтарның черлеринге шеригзиткен чурттакчылыг черлерни тургузар сорулга-биле күш-биле хунаап ап турарынга удурланганын илередири-биле палестин арабтар марттың үженде бүгү-ниитиниң ажыл соксадыышкынын чарлаан.

Араб черлерни ужур-дүрүм чокка эжелээр чорукту соксадырын Тель-Авивтен негээринче Палестинаны Хостаар Организацияның төлээлекчизи Айыыл чок чорук Чөвүлелин кыйгырган.

Палестинаны хостаар Организацияның төлээлекчизиниң ол кыйгырыын араб чурттар лигазы деткип, КНО-нуң Чиңгине секретары К. Вальдхаймның адынга чоруткан чагаазында Израильдиң ындыг политиказы дээрге кижиниң эрге-шөлээзин болгаш хосталгазын каржызы-биле үрээн чорук-тур деп көрүп турар.

Коммунистерниң соңгулда мурнунуң кампаниязы

НЬЮ-ЙОРК. (СЭТА). Делегей харылзааларында дүжүлгүүрэг чорукту чавырыдыраарын күштелдирер дээш, бүгү делегейге тайбыңның быжыглаары дээш, ажылчы чоннарның эрге-шөлээлерин хандырары база сөөк-язы ылгаар чорукту соксадыры дээш демиселди улам күштелдирер сорулгаларже Каттышкан Штаттарның Коммунистиг партиязы бодунуң соңгулда мурнундагы кампаниязын калбартып чорудар үеде кол кичээнгейни угландырып турар.

Чамдык штаттарда коммунистер боттарының кандидаттарын президентиниң албан-хүлээлгезинге Г. Холлду болгаш оралакчы президентиниң албан-хүлээлгезинге Дж. Тайнерни бадылаашкын бюллетеньнинге киирерин чедип алганнар. Коммунистиг партияның соңгулдага киржирин чөпшээрээрин негээн барык 10 муң соңгукчуларның хол үжүү салган бижиктерни Огайо штаттың эрге-чагыргаларынга чаа тывыскан. Ол штаттың хоойлу-дүрүмнерин ёзугаар соңгулда даңзызынга кандидаттарны киирерин беш муң кижиниң холунуң үжүү эргежок чугула боор турар.

АКШ-та соңгулда мурнунуң кампаниязын эң улуг ийи буржуаз партиялар—республиканчы болгаш демократтыг партиялар акша-хөреңги-биле хандырып турар болганда, бо талазы-биле коммунистерниң ажылы онза нарын боор турар. Оларны эжар дээр болза, эвээш эвес бергелерни ажып эртер апаарын Коммунистиг партияның Чиңгине секретары Г. Холл чоокта чаа радио дамчыштыр чугаазынга айыткан.

Чамдык штаттарда коммунистерниң соңгулдага киржирин хоругдаан соңгулда дүрүмнери америк «демократияның» кажар-октуг аргаларының көргүзүү боор турар. Бо чылын чижээ, Калифорния биле Алабама дээн ышкаш штаттарга ындыг хоойлуларны конституцияга удур чүүл кылдыр хүлээп көөрүн партия чедип алыр сорулганы салып турар.

Партия Төп Комитединиң чоокта чаа болган хуралынга коммунистерниң туружун болгаш күзел-соруун пропагандалаарынче угланган хемчеглерниң калбак программазын айыткан. Митингилерге, ажылчы чоннар-биле ужуражыышкыннарга Г. Холл биле Дж. Тайнерниң чүве чугаалаарын планнап турар. Оларның сорулгазы — коммунистерниң идеяларын америк улустуң калбак массаларынга чедирери болур.

Лаоска дайын боор турган чылдарда он-он муң кижи төрээн черлерин каггаш, чоруур ужурга таваржып турган. Шаандакының эрге-чагыргазы делгем районнарны «хостуг атсылажыр чер» кылыр дээш чонну күш-биле көжүрүп-даа тургулаан. Көжүрген кижилер ынчан «дескеннер лагерьлери» дээр черлерге (үстүнде чурук) чылчыды-биле баш мунгаш аргастанып чурттаар ужурга таваржып турганнар.

Амгы үеде ол аныяк республиканың революстуг эрге-чагыргазы дескен кижилерни чуртунче катап көжүрер дээш улуг күштү салып турар. Көшкен кижилерге «Аэрофлоттуң» самолеттары дузалап турар (адаанда чурукта).

А. МИСЕЕВТИҢ фотозу.
(СЭТА-ның фотохроникасы).

КОЛ КИЧЭЭНГЕЙНИ—АНЫЯКТАР ӨӨРЕДИЛГЕЗИНЧЕ

Аныяктарның өөредилгези—бүгү-нииттиниң херээ. Партияның XXV съездизинге аныяк ажыл-ишчилерниң ниити билиин бедидерин база бир чугула сорулга деп чугаалажып көрген болгай.

Ажылчын салгалдың ниити билиин, культурлуг деңнелин бедидер, бистиң чуртувуска улус өөредилгезин хөгжүдер болгаш сайзырадыр талазы-биле партияның пландарын күүседири — бүгү улустуң херээ боор турар.

Эрзин улуг эвес, колдуунда кедээ ажыл-агыйлыг район. Ажылчыннар болгаш колхозчуларның, ылаңгыя аныяктарның, ниити-политиктиг, күш-ажылчы идепкейи оларның ниити билииниң, культуразының өскениинден кол хамаарыжыр.

СЭКП Эрзин райкому бо айтырыгже кол кичээңгейни салып турар. Аныяк ажыл-ишчилерни бүгү-нииттиниң өөредилгезинче хаара тударын калбартыр талазы-биле чогуур хемчеглерни ажылдап кылган болгаш партия, комсомол организацияларынга, ажылчы чоннарның чер-чер Советтеринге, бүдүрүлгелер болгаш колхозтар удуртукчуларынга аныяктарның чедиишкиниинг өөрениринге таарымчалыг байдалдарны тургузар талазы-биле улуг ажылдарны чорударын дааскан.

Өөредилге-консультастыг пунктуларның ажылы партия райкомунуң, райкүүскомунуң хүн бүрү доктаамал кичээңгейиниң төвүнде турар.

Партия, комсомол, профэвилел комитеттериниң хуралдарынга, семинарларга ажылчын аныяктарның өөредилге, кижизидилгезинге хамаарыштыр айтырыгларны үргүлчү чугаалажып турар. Чер-черде бот-өөредилгелиг школага дуза чедирерниң комиссиялары тургустунган. Ол комиссияларда партия, комсомол организацияларының, бүдүрүлге черлериниң, школаларның төлээлери кирип турар. Олар бот-өөредилгелиг школага өөреникчилерге таарымчалыг байдалдарны тургузарынга боттуг дузаны чедирип турарлар. Чижээ, Кызыл-Сылдыстың өөредилге-консультастыг пунктузунуң (эргелекчизи Д. Баезын) ындыг комиссиязын депутат Зинаида Нопту эки удуртуп турар.

Ынчангаш районда аныяктарны ажылдавышаан өөрединиң планы чылдан чылче күүсеттинип, школаны ара каар чорук эвээжеп, өөредилгениң шыпары экижээн.

Нарынның, Кызыл-Сылдыстың, Бай-Дагның өөредилге-консультастыг пунктуларының башкылар коллективи эки түңнелдерни чедип ап турар.

Ынчалза-даа Эрзинде, Мөренде өөредилге-консультастыг пунктуларының ажылы амдаа чогуур деңнелде тургустунмаан. Мөрениң өөредилге-консультастыг пунктузу эргелекчизиниң ажылынга харысалга чогундан ийиги чартык чылдан эгелеп доктаамал расписание чок, журналдарны чегче долдурбайн ажылдап келген. Ам ол пунктуну П. С. Ижи эргелекчилээр. Аңаа бо хүннерде хөй-ниити организацияларының, башкылар коллективиниң талазындан улуг дуза негеттинип турар.

Чамдык бүдүрүлге черлериниң удуртукчулары чүгле ажыл планын күүседиринче кол кичээңгейни салып, ажылдавышаан өөренип турар аныяктарга таарымчалыг байдалдарны тургузуп бербейн турар.

Колхозтарның, бүдүрүлге черлериниң удуртукчулары өөренип турар аныяктарга моральдыг болгаш материалдыг дуза чедирерниң аргаларын дилеп тып, экономиктиг онаалгаларның күүселдезинден аңгыда, ажылчын аныяктарның ниити билиин бедидеринче угланган хемчеглерни ап, маңаа тускай акша-хөреңгини үндүрүп, ажылдың күүселдезин түңнээрде, бо чүүлдерни база демдеглеп көрүп турары эргежок чугула.

Р. КНЯЗЕВА,
Кызылдың турум болгаш бот-өөредилгелиг школазының методизи.

Спорт

НАЙЫРАЛДЫҢ УЖУРАЖЫЛГАЛАРЫ

Моол Арат Республиканың Тыва АССР-ниң кожазында аймактарының ажылчы чону-биле бистиң республиканың ажыл-ишчилериниң аразында аңы-дуңма найыралдыг харылзаалары чыл келген тудум-на хөгжүп, быжыгып турар.

Тыва АССР биле Убса-Нур аймактың аразында спортчу делегация солчуру сөөлгү чылдарда эки чаңчыл болу берген. Бистиң республикага чыл бүрүде чаңчыл болган эртип турар «Азия төвүнүң» шаңналы дээш хостуг хүреш маргылдаазынга Убса-Нур аймактың мөгелери эртken чылын киржип чораан.

Хостуг хүрешке Убса-Нур аймактың бирги чери дээш маргылдаазы марттың 25—28 хүннеринде Улангом хоорайга болуп эрткен. Аймактың спортчулары ол улуг маргылдаага бистиң республиканың мөгелерин база чалаан. Ынчангаш бистиң республиканың хостуг хүрешке шилиндек командазының кежигүннери, ССРЭ-ниң спорт мастерлери Валерий Оюн, Ооржак Чадамба, Өргелээр Ондар, Федор Ондар, Сергей Ооржак, спорт мастеринге кандидат Владимир Биче-оол болгаш өскелер-даа аймактың бирги чери дээш болган маргылдаага киришкеш келген.

Маргылдааның баштайгы хүнүнде бистиң мөгелеривис аймактың бирги шилиндек командазы-биле ужурашкан. Ол команданың составы дараазында мөгелерден тургустунган: Эң чиик деңзиге аймактың чемпиону, ийиги разрядчы Басан Жамсран, 52, 57 килограммнарга, бирги разрядчылар Элбэг Дорждэрэм биле Цэвээний Дагвадорж, 62 килограммга, бирги разрядчы, национал хүрешке Моолдуң арзылаң шолалыг мөгези Даш Ойдов, хостуг хүрешке делегей маргылдаазының чеди дакпыр киржикчизи, спорт мастери Бавуу Намшил (68 кг.), аймактың чемпионнары Монхийн Янжив (74 кг), Батын Туменөлзей (82), 90 килограммга спорт мастери, национал хүрешке МАР-ның начын шолалыг мөгези Цэрэнгомб Лхамаа, бирги разрядчы, аймактың чаан шолалыг мөгези Дорж Дашдаваа (100 кг) болгаш эң аар деңзиге Убса-Нур аймактың арзылаң шолалыг мөгези Данзан Хуланцамбуу олар хүрешкеннер.

Ол ужуражылгага ниити сан 5:5 боор, хайым кылдыр доозулган.

Маргылдааның дараазында хүнүнде ийиги командазы-биле ужурашкаш, оларны 7,5:2,5 санга тиилээн бис.

Хүрештиң үшкү хүнүнде бистиң республиканың спортчулары Убса-Нур аймактың эң шыырак мөгелери-биле маргышкан. Маңаа Тыва АССР-ниң шилиндек командазы хевистиң ээлерин 6:4 санга ойнап алган.

Марттың 28-те национал хүрешке аймактың 13 эң шилиндек, бистиң мөгелеривистен Ооржак Чадамба, Виктор Попов болгаш бо чүүлдүң авторлу хүрешкеннер. Маңаа Моол Арат Республиканың арзылаң шолалыг мөгези Даш Ойдов шүүлген, бистиң мөгевис Виктор Попов үжүүрлешкен.

Убса-Нур аймактың чону маргылдааны улуг сонуургал-биле көрүп, хостуг хүрештиң нарын, чараш, эвээнгир аргаларын эки билир деп чүве илдең болду. Кажан мөге кижи чараш арганы ажыглаарга ийикпе, азы удурланыкчызын октаарга бистиң-даа мөгелеривиске, боттарының-даа спортчуларынга деңадыш часкап, өөрүп байыр чедирип турдулар.

Шак ол эш-хуузунуң ужуражылгазындан бистиң-даа мөгелеривис, ол аймактың-даа мөгелери дыка хөй ажыктыг, эки чүүлдерни билип ап, аргадуржулгавысты база байыттывыс.

О. ДАПЫЛ,
маргылдааның киржикчизи.

Шыдыраага бодал херек

ОЛИМПИАДАНЫҢ ҮШКҮ ЭЭЛЧЭЭ

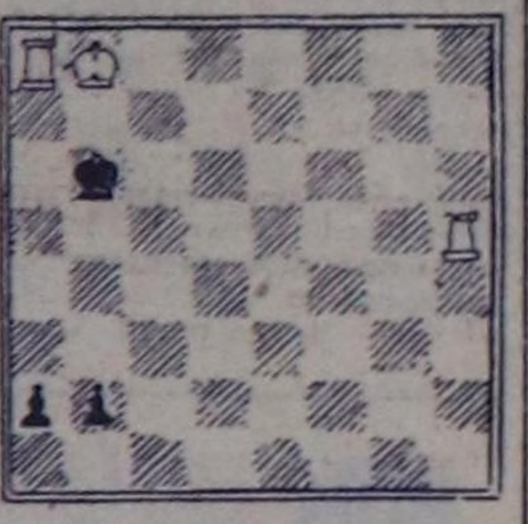

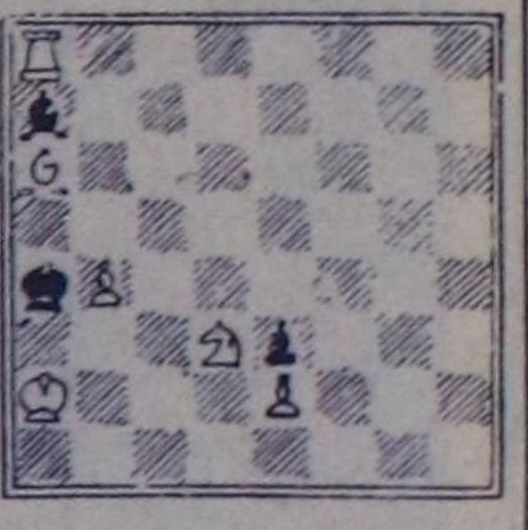

«Шын» солуннуң редакциязы шыдыраа композициязының эгелекчилериниң бирээзи, шыдыраа бодалгаларының чогаадыкчызы С. Лойдуга турасквалткан шыдыраа олимпиадазын чорудуп турар болгай. Олимпиаданың ийиги ээлчээниң бодалгаларын бистиң солуннуң дыка хөй номчукчулары бодааш чоруткан.

Оларның аразындан Р. Чанчып, К. Сат, С. Хомушку, Д. Чечекпаа болгаш С. Ондар олар ийи бодалганың ийилдирээн кончуг шын бодааш, өскелерни мурнай берген. Өске чагаалардың авторлары колдуунда-ла этюдту шын эвес бодааннар. Ам ол бодалгаларны канчаар шын бодаарын көрээлиңер.

«Үш кештен мат» деп бодалганы мынчаар бодаар: 1. Лg6! Сg5 2. Лf2 келир кеште мат. 1. Лg6! Сe3 2. Лg3 келир кеште мат. 1. Лg6! Сd2 2. Лg2 келир кеште мат.

Ынчангаш бо бодалганы үш янзы кештен удуп болур.

Этюдту мынчаар бодаар: Лс7 +Лd7 (оон башка кара ноян матка чыгады бээр). 2. Фс5 +Крd8 3. Крh6!! удуг-биле (3... Фс7 4. Фf8 мат; 3...Л :с7 4. Фf8 мерзени ойнап алыр).

Олимпиаданың ийиги ээлчээниң соонда Р. Чанчып, С. Ондар болгаш К. Сат олар 11-11 саннарны алгаш, өскелерни мурнай бергеннер. С. Хомушку 10 санныг. Д. Иргит, Р. Монгуш, М. Монгуш, А. Куулар олар 8-8 саннарлыг.

Олимпиаданың үшкү ээлчээнде этюдту болгаш «үш кешкеш удук» деп бодалгаларны киирдивис.

Бодалгаларны, этюдтарны солунга парлаан соонда ийи неделя эрткижеге харыыларны чорудар.

Н. ШИШИГИН,
шыдыраа спортунга ССРЭ-ниң спорт мастеринге кандидат.

Н. Ондарның «ЧАС КЕЛГЕН» деп чураан чуруу.

ЭСМ ПАССАЖИРЛЕРГЕ

МОСКВА. ССРЭ-ниң Хамааты ужар чүүл министерствозунуң агаар харылзаазының Кол агентилел черинде информация-башкарылганың чаа системазын тургузар ажыл дооступ турар. Ону амгы үениң болбаазырангай электроннуг саналга техниказынга үндезилеп кылган. Амгы электроннуг саналга машиналары самолёттарның расписаниезиниң, шимчээшкиниң, тарифтериниң болгаш өске-даа дыка хөй чүүлдерниң дугайында, агаар транспорту-биле пассажирлерниң, чүъктерни сөөртүрүнүң дугайында эргежок чугула медээлерни пассажирлерге дыңнадыр аргалыг апарган.

ЧУРУКТА: телефон дамчыштыр харыы бээр чериниң операторы Надежда Лыткина электроннуг саналга машиназындан медээни ап тур.

Б. КОРЗИННИҢ фотозу.

(СЭТА-ның фотохрониказы).

КУУГЕЙ ТОЛОСЕВ, алтай чогаалчы.

КАРАМАЙ

● Чечен чугаа ●

Чашкы шаъывыста суурнуң дарганнаар чериниң хериминиң иштинге ойнаарынга дыка-ла ынак бис. Ары хүннү бадыр аржая дадарып калган сиген кезер машиналар чоогунга бистиң үннеривис үзүктелбес тургулаан. Карамай даай ынчан колхозтуң дарганы боор ажылдап турган чүве.

«Эй уруглар, юбкаларыңар демирлерге ора соктуруп алдыңар. Тарап чоруңар. Кайызын кээп турар уруглар ыйлаап боо»—деп бир-ле катап бистерни көрүп кааш, хыйланы берди.

Дарганның бисти «уруглар» деп адааны байгы-ла сеткиливистен шыжыкканывысты илередип, узун хөйлеңнеривистиң чеңнерин дагбышаан, хая көрүнгүлей берген бис. Кырган чөпсүнген аянныг хөрээн ажытпышаан, топтуу-биле мынча диди: «Эрлер ышкажыл. А мен уруглар деп бодадым. Эрлерни дарганнаар черже киирип болур мен». Ооң дарганнап турар чери кайгамчык-ла! Ышкам казанактың бүлүргей чырыын өттүр чаа, эрги демирлер чыткылаар. Бистиң думчуктарывыска хөмүрзүг, демирзиг чыттардан аңгыда аътсыг чыт база кээп турган. Инек бели дег хеверик кара чүвениң чоогунда хөмүр бузундуларының ягаан-кызыл оттары имиреңнээр. Хеверик чүвениң адын хөрүк дээр болду. Карамай даай хөрүктүң тудазы болур чиңге ыяшты өрү-куду чайгагылаптарга, хөрүк «тынып-ла» эгеледи. Өкпең оттар баштай кып-кызыл апарып, оон шуут агара-агара келзе, кыва бердилер, а оларның аразындан чиңгежек чалбыраштар өөрү аттыга бээрге, отчугаштар кыдыгларынче хеглүү-биле самнап эгеледилер. Ынчан дарганнаар чер иштии дыка чырык апарды. Карамай даай хөрүктү базарга, бүгү-ле чүвениң аңаа эвес боор турарындан ийикпе, сактырга хөрүк хөгжүм үнүн үндүрүп, аян-даа тудуп турган ышкаш. Ынчан Карамай даайның арын-шырайы аныяксып, бүткүр бодунуң шимчентири деңдеп баар.

Холдарынга улуг демир кыскашты алгаш, ооң-биле кыпкан хөмүрлерниң ортузунче суп кирипти. Чаштанчылар ужугуп-ла турлар, а Карамай даай хөрүгүн басмышаан. Чалбыыш ам мөөрей эгеледи. Демир баштай кызып, оон агара бээрге, демги-ле кыскажы-биле дөжүү кырынче уштуп салыпты. Эң-не солун чүвениң эгелээни бо. Ам Карамай даай моң масканы тудуп алды. Хөлчек-ле баар маска ийин—мен ону чүгле бүгү-ле күжүм-биле көдүрер турдум. А Карамай даайның холунга ол ойнаарак-ла. Бир каккан—имиле кызыл чаштанчылар агаарже тарай бергеннер. База бир тутсурга, демир ыйлып калбарган. Ооң соонда—демир өске хевирже кирип, кып-кызыл өңүн ягаан-кызыл өңге солупту, а оон көк апарды. Карамай даайның база бир шимчээшкининиң соонда, демир соок суглуг деспи иштинде чыдыр.

Изиг демир супкан сут шиигейндир хайны бээрге, казанак ишти өкпең бус-биле дола берди.

Боостаага ышкамы хөлчок—тынары берге. Үр-даа болбаанда, туман аразындан Карамай даайның селбегер бажы көстүп келди. Карактарының ындазында өөрүшкүлүг хөлчок, бир-ле чүвени химиренмишаан, дөжүде ижепген турар.

Карамай даайга ынак бис. Ооң дарганнаар черинге база. Кижи бүрүзү өзүп келгеш, аңаа дузалакчы болуп ажылдаарын дыка-ла күзээр. Ийе, Карамай даай биске база-ла тоомча чок турбаан. Ындыг болза демир каскыыштарны канчап кылып бергенил?! Ёзулуг өөрүшкү биске ол-дур!.. Ол каскыыштар-биле чоок-кавының аргаларындан айлап, бестээр турдувус.

Бир-ле катап дадарык сиген кезер машиналар аразынга ойнап чедип келгеш, Карамай даайның: «Ээй, уруглар!» дээн бисти баштактаныр кыйгырган үнүн дыңнавадывыс. Арта казанак эжиинниң кара хаалгазы безин өскүссүрей берген ышкаш болчук. Ынаар каш катап кирсиледивис. Агаары соок болган ол шык. Дарганнаар чериниң чыды безин өскерлип калган. Карамай даай чокта.

Кырган дарган чок апарган деп ол хүн дыңнаан бис. Бүгү суур хөөржүдүлгеге келген. Кажан кырганны хөөржүдүп каапканының соолунде кажыдаан кырганнар мынчаар чугаалажыр чораан: «Бодунуң соруу-биле чоруй барбаан... Мойнунда хан-кучук ижыктар, эриннеринде шыйбактар. Коңчуг-ла чүве-дир ийин. Бодунуң оруунга чүү таваржырын кым-даа баш удур билбес»...

Биске баш бурунгаар сагындырып каан: «Кежээлерде бажыңнарыңардан үнмеңер. Караңгыда аттарыңар адажып чугаалашпаңар. Ырлажып черле болбас...»

Шак ынчаар бистиң чурттвалгавыска баштайгы кажыдалдың келгени ол. Ол бистерни каттыштырган болгаш кым-даа кижи бүрүзүнге үвелиг чүве-дир деп чүвени билиндирипкен... Кежээ дүжүп кээрге-ле чыглып алгаш, кайы-бир-ле өглерниң бирээзинче кырганнарның коргунчуг чугааларын дыңнаар дээш чоруптар бис. Коргунчуг чугаалар-даа эгелээр. Хой кежи чагымны эжингеш, бир-ле кырганның оргазынга чөленип олуруп алгаш, ол элдеп-хоозун чугааларда болуп турар чиртим таварылгалар дугайында дыңнааш, корткаанымдан кырганның оргазынче дам-на сыңнып, моорай бер чазып олургулаар мен. Чамдыкта дүнну өттүр-даа дыңнап каапкан болгулаар...

Ёзулуг ыдыры деп чүл дээрзин ынчан көрген мен. Ол мынчаар болган чүве. Бызаа кадарып чораан мен. Үениң чылбазы-даа кончуг, чалгаарапчы-даа хөлчек. Үе эртирери-биле арга кыдыынга кызыл-каттап эгеледим.

Даразында мыжыраш-кат сыптарынга чедип келдим. Көвейин канчаар силер. Бирээзин ап чыдырыңда, артындаазы чаагын көргүзер, а ооң ындыында он-ону-биле кыза берген тургулаар. Мыжыраш-катка таварышкаш, бызааларым дугайын уттуп ап-тыр мен. Билип кээримге, оларымның барааны безин чок. Дилеп халып чоруплаткан мен. Өрү-куду маңнаан—кайда-даа чок. Ам канчап бажыңче дедир чанарыл? Мындыг таварылгаларда авам шуут эттептер. Ону оюп эртери-биле чүнү бодап алза экил? Аарыычаңнаар бе? Канчаарыл?! Бажым дээскинип, кулаам шанчып тур дизе чүл азы иштим аарып тур дээр чоор бе? Бүзүревестер. Холумну азы будумну балыглапсымза чүл? Бажыңымга хапныг чеде бээримге, авам мээң даай-авам эвес-ле болгай, кээргевес... Канчаар балыглаттынып аарыының дугайында катап-катап бодаңып-ла олурдум. Хенертен орук ортузунда дагыр-дугур будуктарлыг курган ыяш дазылын көрүп кагдым. Мээң камгалакчым ол-дур! Маңнап чеде бергеш, улуг эргээм-биле эң чидиг будуундан сегирип алгаш дораан, дазылды ажа халый бердим. Караам безин шийип четтикпээн мен. Эргээм кадык хевээр болду. Ындыг-дыр — деп бодаңып алгаш, адыжым иштинче дүкпүрүңгеш, база бир катаптадым. Чүү-даа болбады. Хорадап эгелээн мен. Кандыг эр дээрил аан мени, эргээн безин кемдедип албас деп иштимде бодумну чектедим-даа. Ынчалза-даа бужар эргек балыглаарын күзеведи. Сагыш сыраарым хөлчок. Өлү-даа берзимзе, меңээ алкырбас ышкаш. А ооң соонда өлүрү меңээ хомуданчыг апарды, ынчангаш база-ла катап бар шаам-биле аарыырын күзей бердим.

...Бажыңымче кадык чанар ужурга таваржыштым. Суурга чоокшулап келдим. Хөңнүмнүң багайы-даа хөлчок. Чевеглер кыдыы-биле чоруп ора, Карамай даайның хөөрүнүң чап-чаа мортуун көрүп кагдым. Хенертен бажымга бир бодал кире дүштү! Бажыңымга оожум чоокшулап келгеш, эжикти ажыдыптым.

— Каяа чидип чордуң?— деп, авам бо келди.

— Авай, аарый бердим.

— Бызааларың чүге ээн ыттың?

— Аарып тур мен.

— Шынап-ла, аарый бергениң ол ышкажыл!— дээш, авам тал будуу шыпкыышты оң холу-биле сегирип алды. Шыпкыыш селеме эвес-ле болгай. А мээң холдарым демир достуругтар база-ла эвес. Шыпкыыш үнү чаңгыланы-ла берди. Оон эъдимге дегген чери изиш диди.

— Авай аарыышкылыын. Аргага Карамай даайга ужураштым, авай. Коргунчуу хөлчок чорду. Бажы селбегер.

Авамның холунда шыпкыыш шимчевейн барды.

Карактарын менче ажыы көрүп келгеш, авам:

— Чүнү чугаалап турарың ол?! Аъдының бажы хоя берген кижини, а сен адын адап де...

— Авай, дүште дедир-даваннар капкалап чордум. Оон соолунде. Дыңнаалаарымга бир-ле кижи артымда кел чор... Хая көрүндүм: Карамайның бажы... холу-даа чок, буду-даа чок, бели база, а чүгле бажы чоруп ор... Селбегер баш, а карактары хүлүмзүрүп чоруур. «Мээң демир каскыыжымны эккел!»—диди. Оон соонда чүү болганын билбестир мен. Аарып тур мен авай. Чыдып алзымза.

Авамның арны ак тос дег апарып, карактары кылаңайны бердилер. Чаагын куду карак чаштары саагайны берген. Авам сирилээн холдары-биле мени куспактапты.

Авам ыглавышаан бажымны суйбап, чугаалаңып эгеледи: «Эх! Мээң оглум чүнү кылып кааныл? Чүге мээң оглумну алырын күзеп турарыл?... Чүү дээш?...».

Шынап-ла мени авамдан былаап апаар дээн чүве-биле дөмей, ботка хомуданчыып. Авамның мен дээш ыглап орарынга шыдашпайн, кады ыглап эгеледим...

Ыянчыг-дыр. Авамны мегелээним дээш. Ам ооң дугайын чугаалап шыдавас сен. Авамның меңээ ынакшылы кайы хире дээрзин ынчан караам-биле көрген мен.

Ынчангаш ол хүн авамга кажан-даа меге сөс чугаалавас, кажан-даа кижилерни мегелевес деп бодумга даңгыраглаан мен.

Ол сөстеримге бо хүнге чедир шынчы болурун кызып чоруур-дур мен.

Ону канчап уттур боор...

Б. КҮЖҮГЕТ
оруузундан очулдурган.

Москваже дорт ужар апаар

Тоску беш чылда тыва ужудукчулар ЯК-40 болгаш АН-24 самолёттар, МИ-8 вертолёттар-биле үш чүс муң чедир пассажирлерни болгаш янзы-бүрү чугула чүъктерни чыл санында дажыглап келгеннер. Тываның чаа-чаа агаар оруктары чүгле бодунуң девискээринге эвес, харын база өске областар, крайлар, хоорайларже немежип турар. Апрельдиң 1-ниң хүнүнде Красноярск, Иркутск, Абакан болгаш Улан-Удэ хоорайлардан аңгыда Кемерово, Томск болгаш Барнаулче ЯК-40 деп реактивтиг пассажир самолёттары ужуп үнүпкен. Ол — чаа агаар оруктары-дыр.

Бо хүннерде Тываның самолёттар болгаш вертолёттар четпейн турар чурттакчылыг черлери чок деп чугаалап болур. Ынчаарга оңгу беш чылда республика агаар оруу-биле чурттуң элээн каш хоорайлары-биле тудуш харылзаалыг болур. Эң ылаңгыя бо чылдың дөрткү кварталында Кызыл — Москва аразынга амгы үениң дүрген ужар, эң таарымчалыг самолёттары дорт чоруп турар апаар. Ол ышкаш чоокку чылдарда Кызылдан Алма-Ата болгаш Ташкент хоорайларже агаар оруун ажыдарының аргаларын база өөренип көрүп турар. (Бистиң корр.).

ТЕЛЕВИДЕНИЕ

АПРЕЛЬ 3-ТЕ
МОСКВАДАН

7.40—«Ада-иелер, еңлерге».
8.10—А. Островскийниң ырларынга хамаарышкан дамчыдылга. Өңнүг.
8.20—«Хой сааныг эки бараннар дээш».
8.50—«Эртенги почта». Музыкалыг программа.
9.20 — «Моортай-күскелер». Мультфильм.
9.40—«Шуптузун билип алыксап тур мен». Киножурнал. Өңнүг.
9.50—«АБВГД-лээр». Өңнүг.
10.20—«Кадыкшылга». Эртемпептередилгелиг программа. Өңнүг.
10.50—11.00—Чапсар.
11.00—Уруглагра фильм. «Мергежилдиг томаартыкчы». Уран-чечен телефильм. Өңнүг.
12.20—«Кадыкшылга». Эртемпептередилгелиг программа. Өңнүг.
12.50—«Дириг амытаннар аразында». Өңнүг.
13.50—Документалдыг телефильмниң баштайгы көргүзүү. «Бостонуң хөй талалыг амыдыралы». Автору — Валентин Зорин. Өңнүг.
14.20—«Төп телевидение экранынга бир-ле дугаарында». Моссовет аттыг күрүнениң академиктиг театрының шиизи. «Элдептиг миссис Сэвидж». Автор — Д. Петрик. Өңнүг.
17.00—«Үе». Информастыг программа.
17.30—17.40—Чапсар.
17.40—«Хореография талазы-биле бичии көргүзүглер» Ленинградтан дамчыдылга. Өңнүг.
18.10—«Москоу ньюс» солунунуң шаңналы дээш спортчу гимнастикага делегей маргылдаазы. В. И. Ленин аттыг Төп стадионнуң Спорт ордузундан дамчыдылга. Өңнүг.
18.50—«Силерниң чагаалары-нар ёзугаар». Музыкалыг программа. Өңнүг.
19.30—«Поэзия». В. Солоухин.
20.00—Медээлер.
20.15—«Күрүнениң соңгу чүктүң орус улустуң хорунуң концерти». Коллективтиң 50 чылынга. Өңнүг.
20.55—«Чурукчулар дугайында чугаалар». В. Фаворский.
21.20—«Литература чогаалдарын экранжыдары». «Үнелиг даштан кылган билектээш». Уран-чечен фильм. Өңнүг.
22.50—23.00—«Үе». Информастыг программа.

Редактор В. С. ШАРАВИН.

КИНО

АПРЕЛЬ 3-ТЕ

«НАЙЫРАЛ»: «Чер биле дээр аразында» 9.40, 11.30, 13.20, 15.10, 17.00, 18.50, 20.40 шактарда.

«ПИОНЕР»: «Ытты паровозка орнап тур мен» 9.15, 10.40, 14.05, 15.35, «Ак платье» 12.15, 17.05, 18.55, (узаткан), 22.15 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: «Кара чаңгыс» 15.00, 16.50, 18.40, 20.30 (узаткан) шактарда.

«ВОСТОК»: «Финист — Эрес ээзир» 15.00, «Зузудан оваартын» (2 сериялыг) 17.00, 20.00 шактарда.

Кызыл КАП-зиниң 1968 чылда Леонид Михайлович Поповтуң адынга тывысканы 084841 дугаарлыг чолаачы шынзылгазының читкен ужурунда ону күш чок деп санаар.

Редакцияның адрези: ИНДЕКС 667000
Кызыл, Щетинкин-Кравченко кудумчузу бажың № 3 ТЕЛЕФОННАРЫ: Редакторнуң 2-24-63, редакторнуң оралакчыларының 2-35-24, 2-31-75, пропаганда килдизиниң 2-31-75, харысалгалыг секретарының 2-23-54, партийжи амыдырал килдизиниң 2-37-13, культура килдизиниң 2-23-54, кодээ ажыл-агый килдизиниң 2-21-47, үлетпүр килдизиниң 2-22-64, чагаа килдизиниң 2-41-27, информация база совет тургузут килдистериниң 2-20-60, корректорларының 2-27-41, бухгалтериязының 2-50-22, солун келбейн Сарганда 2-32-75 телефонче долгаар.
Тираж 17031. ЧАГЫГ № 673.
СОЛУН НЕДЕЛЯДА 6 КАТАП ҮНЕР.
Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Ном үндүрер чер, полиграфия болгаш ном садыының талазы-биле эргелелиниң типографиязы. (Кызыл, Щетинкин-Кравченко кудумчузу, бажың № 1). ТС—00530.